

**UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SOCIJALNI RAD**

**POLOŽAJ ŽENA U BOSANSKOHERCEGOVAČKOJ
PORODICI: IZMEĐU TRADICIJE I MODERNIZMA
-magistarski rad-**

Kandidat:
Adna Šećić
Broj indeksa: 913/II

Mentor:
Doc. dr. Anida Dudić-Sijamija

Sarajevo, 2024.

2024

Adna Šečić

Položaj žena u bosanskohercegovačkoj porodici: između tradicije i modernizma

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SOCIJALNI RAD

POLOŽAJ ŽENA U BOSANSKOHERCEGOVAČKOJ PORODICI:
IZMEĐU TRADICIJE I MODERNIZMA

-magistarski rad-

Kandidat:
Adna Šećić
Broj indeksa: 913/II

Mentor:
Doc. dr. Anida Dudić-Sijamija

Sarajevo, septembar 2024.

SADRŽAJ

UVOD6

I METODOLOŠKI OKVIR RADA8

- 1.1. Problem istraživanja8
- 1.2. Predmet istraživanja9
- 1.3. Cilj istraživanja9
- 1.4. Zadaci istraživanja10
- 1.5. Društvena i naučna opravdanost istraživanja10
- 1.6. Hipoteze rada10
 - 1.6.1. *Generalna hipoteza*10
 - 1.6.2. *Posebne hipoteze*11
- 1.7. Metode istraživanja11
- 1.8. Uzorak istraživanja12
- 1.9. Prostorni i vremenski okvir istraživanja12
- 1.10. Kategorijalno-pojmovni aparat12

II POLOŽAJ ŽENA U PORODICI I DRUŠTVU13

- 2.1. Historijski osvrt na ulogu žene u porodici13
- 2.2. Položaj žena između tradicije i modernosti17
- 2.3. Položaj žena u bosanskohercegovačkoj porodici: tradicionalne perspektive21
- 2.4. Položaj žena u bosanskohercegovačkoj porodici: modernističke perspektive22
- 2.5. Izazovi za žene u savremenom društvu23
 - 2.5.1. *Uloga žene kao supruge i uloga žene kao majke*23
 - 2.5.2. *Uticaj zaposlenosti na ulogu žene u porodici*25
 - 2.5.3. *Izazovi u vezi s položajem žena u bosanskohercegovačkom društvu*27

III REZULTATI ISTRAŽIVANJA29

3.1. Sociodemografske karakteristike ispitanica29

3.2. Uticaj tradicionalnih pogleda na ulogu žena i njihov položaj u bosanskohercegovačkoj porodici33

3.3. Uticaj modernizma na položaj i ulogu žena u bosanskohercegovačkoj porodici38

3.4. Uticaj društvenih očekivanja i osobnih ambicija na identitet žena u bosanskohercegovačkoj porodici43

ZAKLJUČAK46

LITERATURA48

PRILOZI51

Popis tabela51

Popis grafikona51

Instrument za provedbu istraživanja52

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADA65

UVOD

Modernizacija i globalizacija donose duboke promjene u mnogim aspektima društvenog života, uključujući i uloge žena unutar porodice i šire zajednice. U kontekstu Bosni i Hercegovini, ove promjene postavljaju posebne izazove, s obzirom na složen spoj tradicionalnih vrijednosti i savremenih zahtjeva. Dok modernizacija i globalizacija otvaraju žene za nove mogućnosti i prava, one se suočavaju s otporom unutar tradicionalnih zajednica koje se još uvijek drže starih normi i obrazaca ponašanja.

S obzirom na historiju i kulturološke specifičnosti Bosne i Hercegovine, uloga žena u društvu je bila podložna velikim promjenama. Historijski gledano, žene su često bile ograničene na uloge koje se odnose na domaćinstvo i porodicu, dok su im javne i profesionalne sfere bile gotovo nedostupne. Savremeni trendovi, kao što su povećana edukacija, profesionalna angažiranost i borba za rodnu ravnotežu, donose nove mogućnosti, ali i stvaraju napetosti između novog i starog. U ovom kontekstu, analiza pozicije i uloge žena u Bosni i Hercegovini zahtijeva temeljito razumijevanje kako se moderni i tradicionalni obrasci prepliću. Promjene uzrokovane modernizacijom često su u sukobu s duboko ukorijenjenim društvenim normama koje još uvijek dominiraju u mnogim dijelovima zemlje. Ova napetost može utjecati na sve aspekte života žena, od njihovih profesionalnih ambicija do njihovih uloga unutar porodice.

Ovo istraživanje usmjereno je na ispitivanje utjecaja modernizacije i globalizacije na ulogu žena u bosanskohercegovačkoj porodici, s posebnim naglaskom na socio-ekonomske aspekte njihovih života. Razrađuje se kroz tri ključna poglavlja:

1. **Metodologija istraživanja:** Ovo poglavlje opisuje pristupe i metode korištene za prikupljanje i analizu podataka. Definiše se uzorak, istraživačke tehnike, te pristupi analizama koji omogućuju dublje razumijevanje dinamike između modernih i tradicionalnih uloga žena.
2. **Teorijski okvir:** Ovdje se razmatra historijska evolucija uloge žena u porodici i društvu, od tradicionalnih uloga do savremenih promjena. Analiziraju se kako tradicionalne perspektive i modernistički pristupi oblikuju ulogu žena, uzimajući u obzir specifične izazove sa kojima se žene suočavaju u savremenom društvu i porodici.

3. **Empirijska analiza:** Ovaj dio rada donosi rezultate istraživanja, uključujući sociodemografske karakteristike uzorka i analizu uticaja tradicionalnih i modernih stavova na ulogu žena. Istražuje se kako društvena očekivanja i osobne ambicije utiču na identitet žena, kao i kako se te promjene odražavaju u svakodnevnom životu i porodičnim dinamika.

Svaka od ovih cjelina doprinosi cjelokupnom razumijevanju trenutne pozicije žena u Bosni i Hercegovini. Cilj je ne samo dokumentirati trenutne izazove, već i identificirati ključna područja za daljnje istraživanje i moguće reforme koje mogu pomoći u boljoj integraciji modernih zahtjeva sa tradicionalnim normama, stvarajući tako ravnotežu između očuvanja kulturnih vrijednosti i promicanja rodne ravnoteže i društvene jednakosti.

I METODOLOŠKI OKVIR RADA

1.1. Problem istraživanja

Tradicionalne uloge koje su donedavno bile jasno definirane za žene i muškarce danas su u braku i porodici ozbiljno poljuljane. Novija sociološka istraživanja bilježe trend prema kojemu u modernom društvu tradicionalna, patrijarhalna podjela rodni uloga gubi (ili je potpuno izgubila) na važnosti. U savremenom društvu potiče se jednakost među spolovima i stavlja naglasak na obrazovanje i razvoj karijere žena, za razliku od prošlosti kada se od njih očekivalo isključivo preuzimanje uloga brižnih supruga, majki i domaćica. Iako su ove promjene postavile temelje za veću ravnotežu među spolovima, izazvale su i određene izazove.

Ključna pitanja razmatrana u ovom radu uključuju:

- 1. Kako se tradicionalne i modernističke vrijednosti sukobljavaju u kontekstu bh. porodice i braka?*
- 2. Koji su specifični izazovi s kojima se suočavaju žene u Bosni i Hercegovini u procesu prilagodbe na moderne uloge u porodici i na tržištu rada?*
- 3. Na koji način obrazovanje i profesionalni razvoj žena doprinose njihovom položaju u porodici i društvu?*
- 4. Kako moderne vrijednosti i normativne promjene utiču na percepciju i prihvaćanje različitih uloga žena u porodici?*

Problemska pitanja ovog rada obuhvataju nekoliko ključnih aspekata promjena u rodnim ulogama i njihovih uticaja na porodične i društvene odnose. Prvo, istražuju kako se promjene u društvenim normama odražavaju na svakodnevne živote i odnose unutar porodice, omogućavajući bolje razumijevanje uticaja modernizacije na tradicionalne porodične dinamike. Drugo, analizira se kako socio-kulturni faktori u Bosni i Hercegovini utiču na prihvaćanje i integraciju novih rodni uloga, što pomaže u razjašnjavanju specifičnih izazova s kojima se žene suočavaju u ovom kontekstu. Treće, ispitivanje veze između obrazovnih i profesionalnih postignuća žena i njihove uloge unutar porodice i društva omogućava razumijevanje kako obrazovanje i karijere doprinose njihovom položaju i statusu. Konačno, istražuje se kako različite zajednice, ruralne i urbane, doživljavaju promjene u rodnim ulogama i na koji način se te promjene provode u praksi, čime se osvjetljavaju regionalne razlike i specifičnosti u prilagodbi na moderne vrijednosti.

1.2. Predmet istraživanja

Ovaj rad se bavi iskustvima, ulogama i statusom žena u bosanskohercegovačkim porodicama, s posebnim naglaskom na dinamične interakcije između savremenih društvenih promjena i tradicionalnih kulturnih normi. Istraživanje ove teme ključno je za dublje razumijevanje životnih iskustava bosanskohercegovačkih žena i njihovih svakodnevnih izazova. Razumijevanje ovih aspekata omogućava bolji uvid u način na koji se žene snalaze unutar porodice i društva, te kako se tradicionalne uloge i norme prilagođavaju ili konfliktiraju s modernim vrijednostima.

Važnost ovog istraživanja ogleda se u njegovom doprinosu o rodnoj ravnopravnosti i očuvanju kulture u kontekstu brzih globalnih promjena. Istraživanje kako se savremene društvene promjene, kao što su povećanje obrazovanja i profesionalne karijere žena, odnose prema tradicionalnim kulturnim normama može pomoći u razumijevanju kako ove promjene oblikuju svakodnevni život i porodične dinamike.

Analizom dinamike između modernizma i tradicije u bosanskohercegovačkim domaćinstvima, rad može osvijetliti specifične izazove i prilike s kojima se žene suočavaju u ovom tranzicijskom periodu. Ovaj uvid je posebno važan za razvoj politika i inicijativa koje teže većoj ravnoteži između očuvanja kulturnih vrijednosti i usvajanja savremenih normi. Također, rad može poslužiti kao osnova za daljnja istraživanja i rasprave o tome kako se društvo može prilagoditi promjenama dok istovremeno poštuje svoje kulturne korijene i tradicije.

1.3. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je istražiti položaj žena u bosanskohercegovačkoj porodici, odnosno ispitati načine na koje se napredak savremenog društva ukršta sa tradicionalnim kulturnim vjerovanjima i kako to utiče na uloge žena.

1.4. Zadaci istraživanja

Zadaci ovog istraživanja su:

1. Prikupljanje podataka o tradicionalnim ulogama žena u bosanskohercegovačkim porodicama, uključujući njihovu ulogu u domaćinstvu, brigu o djeci i podršku supružniku.
2. Identificiranje modernih utjecaja koji mijenjaju tradicionalne obrasce ponašanja žena, poput obrazovanja, ekonomske neovisnosti i promjena u društvenim normama.
3. Istraživanje percepcija i iskustava žena u bosanskohercegovačkoj porodici u vezi s tradicionalnim i modernim vrijednostima, te identificiranje potencijalnih sukoba i napetosti između njih.
4. Analiza utjecaja intersekcionalnih faktora na položaj žena u bosanskohercegovačkoj porodici, kako bi se razumjelo kako se različiti konteksti oblikuju njihov položaj.

1.5. Društvena i naučna opravdanost istraživanja

Istraživanje položaja žena u bh. porodici pokazuje interakciju tradicije i modernih društvenih promjena, pomažući u identifikaciji područja koja zahtijevaju socijalne politike i intervencije za osnaživanje žena i poticanje ukupnog društvenog razvoja. Također, istraživanje ovakvog tipa daje uvid u porodičnu dinamiku, odnose i strukture.

Naučni doprinos ove teme bavi se prazninama u znanju u vezi s nijansiranim iskustvima žena u bh. porodicama, posebno presjecanjem tradicionalnih normi s modernim utjecajima. Identifikacija transformacijskih procesa i izazova s kojima se suočavaju žene omogućava kreiranje intervencija i politika koje bi mogle poboljšati položaj žena u bh. porodici i društvu.

1.6. Hipoteze rada

1.6.1. Generalna hipoteza

Položaj žena u bosanskohercegovačkoj porodici odražava složenu dinamiku između tradicionalnih vrijednosti i modernih utjecaja, što rezultira raznolikim iskustvima i percepcijama uloge žena u porodici.

1.6.2. Posebne hipoteze

- 1. Tradicionalni pogledi na uloge žena u bosanskohercegovačkoj porodici imaju snažan utjecaj na njihov položaj, što se manifestira kroz očekivanja vezana uz brigu o domaćinstvu, odgoj djece i podršku suprugu.*
- 2. Utjecaji modernizma, kao što su obrazovanje, ekonomska neovisnost i promjene u društvenim normama, mijenjaju tradicionalne obrasce ponašanja žena u porodici, što rezultira većom autonomijom i aktivnim sudjelovanjem u javnom životu.*
- 3. Sukob između tradicionalnih i modernih vrijednosti rezultira unutaršnjim konfliktima i napetosti između očekivanja društva i ličnih ambicija kod žena u bh. društvu.*

1.7. Metode istraživanja

U ovom istraživanju korištena je metoda anketiranja uz upotrebu anketnog upitnika, koji je razvijen za potrebe ovog rada i sadržavao je strukturirana i polustrukturirana pitanja, pri čemu su ispitanicama bili ponuđeni odgovori ili je ostavljen prostor za unos vlastitih odgovora.

Anketni upitnik korišten u ovom istraživanju predstavlja ključni instrument za prikupljanje podataka i omogućava sistematsku analizu stavova i iskustava ispitanica. Upitnik je dizajniran s ciljem da prikupi informacije relevantne za analizu socio-kulturnih faktora, porodičnih iskustava, te obrazovnih i profesionalnih postignuća žena. Sastoji se od strukturiranih i polustrukturiranih pitanja.

Strukturirana pitanja pružaju fiksne odgovore, čime omogućavaju kvantitativnu analizu podataka i lakše upoređivanje odgovora među ispitanicama. S druge strane, polustrukturirana pitanja nude prostor za dodatne komentare, što omogućava dublje razumijevanje stavova i iskustava ispitanica.

Upitnik je organiziran u nekoliko sekcija koje obuhvataju demografske podatke, socio-kulturne aspekte, obrazovne i profesionalne informacije, te specifične razlike između ruralnih i urbanih sredina.

1.8. Uzorak istraživanja

Uzorak u istraživanju čine žene u bosanskohercegovačkom društvu. U ovom istraživanju, uzorak se sastoji od 97 žena, u rasponu od 18 do preko 65 godina. Različite dobne skupine omogućavaju sveobuhvatan uvid u obrazce i trendove među različitim generacijama, što doprinosi detaljnom razumijevanju rezultata istraživanja.

1.9. Prostorni i vremenski okvir istraživanja

Istraživanje je provedeno u Bosni i Hercegovini tokom 2024. godine.

1.10. Kategorijalno-pojmovni aparat

Porodica – je grupa od dvoje ili više pojedinaca, povezanih kroz vrijeme uzajamnim pristankom, rođenjem, usvajanjem ili smještajem, a koji zajednički preuzimaju odgovornosti za fizičku brigu o svojim članovima, proširivanje porodice, socijalizaciju djece, usmjeravanje društvenog ponašanja, upravljanje proizvodnjom, potrošnjom i distribucijom dobara i usluga, te njegovanje ljubavi i emocionalne podrške. (Vanier Institute, 2024). Ovakav opis, iako funkcionalan, ima određena ograničenja kada se posmatra u kontekstu savremenih društvenih promjena.

Globalizacija - izvedena iz riječi global koja označava cjelokupnost, predstavlja socijalni proces koji, kroz perspektivu globalizma, nastoji ostvariti sveobuhvatnost i jedinstvenost svijeta (Lončar, 2005).

Modernizacija – odnosi se na ključne procese širenja i legitimiranja demokratskih institucija i vrijednosti, tržišta, obrazovanja, racionalnog upravljanja, samodiscipline, radne etike i drugih bitnih aspekata društva (Sztompka, 1999).

Tradicija - predstavlja obrazac ponašanja i djelovanja s dubokim korijenima u prošlosti, koji se kroz ponavljanje pretvorio u navike i običaje čvrsto ukorijenjene u zajedničkom habitusu zajednice (Parsanija, 2005).

II POLOŽAJ ŽENA U PORODICI I DRUŠTVU

2.1. Historijski osvrt na ulogu žene u porodici

Historijski posmatrano, uloga žene unutar porodice prošla je kroz značajne promjene, koje su oblikovane različitim kulturnim, društvenim i ekonomskim faktorima. U drevnim zajednicama, žene su često imale ključnu ulogu u očuvanju domaćinstva, brizi o djeci i održavanju porodičnog života. Međutim, kako su se društva razvijala, mijenjali su se i pogledi na rodne uloge, što je dovelo do različitih interpretacija i očekivanja od žena u porodici. S jedne strane, tradicionalne vrijednosti često su povezivale žene s ulogom majke i supruge, idealizirajući njihovu brigu za porodicu i domaćinstvo. S druge strane, modernizacija i društveni napredak postepeno su mijenjali ove percepcije, otvarajući prostor za različite forme izražavanja ženske uloge, koje uključuju i profesionalni i obrazovni angažman.

Porodica je osnovna jedinica društva, a brak odraz porodičnih odnosa, tako je i najpodesnije posmatrati ulogu žene kroz različite oblike braka koji su karakteristični za pojedine periode razvoja ljudskog društva. Počnimo od perioda matrijarhata i različitih vidova grupnog braka za koje je karakterističan heterizam - stanje potpune polne slobode, situacija u kojoj su i muškarci i žene imali više polnih partnera, gdje se sa sigurnošću moglo utvrditi jedino ko je majka. S toga se porodična loza računala po majčinoj strani u kojoj je žena bila veoma poštovana najviše zbog svog napornog rada na očuvanju domaćinstva u kojem je vodila glavnu ulogu, ali isto tako zato što je bila jedini priznat roditelj (Hamidović, 2022).

U antičkoj Grčkoj žene su bile tretirane skoro kao robovi - to je pomalo paradoksalna situacija ako se ima u vidu da je grčka mitologija obilovala likovima ženskih božanstava. Zavisan i podređen položaj atinske žene vidljiv je bio već u djevojačkoj dobi i načinu na koji je ulazila u brak. Udate su žene tek rijetko mogle prekoračiti prag svoga doma, dok su se djevojke jedva pojavljivale u unutrašnjem dvorištu, jer su morale živjeti daleko od nepozvanih pogleda pa tako i od muških članova vlastite porodice. Kyrios - djevojčin otac, a ako ga nije imala, brat, djed, ili pak zakonski staratelj, bio je taj koji je djevojci birao muža. Muž je uvijek imao pravo otjerati ženu čak i kada nije postojao opravdani razlog. Neplodnost je tome bila čest povod. Naime, kada se već ženio da bi osigurao održavanje loze i države, muž je, protjerivanjem neplodne žene, samo ispunjavao svoju vjersku i patriotsku dužnost. Brak nije unosiо nikakve promjene u povučeni život žene. Pravilo je bilo: poštena žena neka bude u kući, ulica je samo za nevaljalice.

Uopšteno, ženu nije smjelo zanimati ono što se dešava izvan kuće. To se ticalo muškarca i samo njega (Hamidović, 2022). Uostalom, ona i nije imala prilike razgovarati s mužem, koji je gotovo uvek bio odsutan. Sparta je za razliku od Atine u odnosu prema ženama bila neuobičajeno liberalna. Do određene dobi edukacija i vaspitanje djevojčica i dječaka bili su jednaki. Fizička sposobnost se smatrala jednako važnom za muškarca i za ženu. Učile su jahati i upravljati kočijom te su učestvovala u raznim takmičenjima: trčanje, rvanje, bacanje diska i koplja. Sistem vaspitanja za djevojke u Sparti uključivao je i proučavanje umjetnosti pa su se Spartanke - kao i Spartanci, ponosile svojim intelektualnim znanjem. Vaspitanje je uključivalo i upoznavanje sa seksualnošću, brakom i materinstvom (Hamidović, 2022).

Tekst iz vremena Herodota, Polibija i Strabona pruža uvid u društvene norme koje su oblikovale živote žena u prošlosti, naglašavajući kako su majke imale ključnu ulogu u porodici. U to doba, žene, posebno majke, bile su u središtu porodičnog života, upravljajući domaćinstvom i obavljajući zemljoradnju, koja je bila osnovni izvor egzistencije. Očevi su imali povremenu ulogu u osiguravanju egzistencije, dok su djeca nosila majčino ime, a nasljedstvo i rodbinski odnosi pratili su se po majci (Carter, McGoldrick, 1989, prema Rosić, Zloković, 2002).

Ova matrijarhalna struktura bila je prisutna među različitim narodima, uključujući stare Slaveni, Arape, Izraelce i Germane. Međutim, s vremenom je uloga muškarca u porodici postala dominantnija, čime je matrijarhat izgubio svoje ranije značenje. Uloga majke je smanjena, a muškarac je preuzeo odgovornost za materijalnu sigurnost porodice, dok je žena ostala zadužena za njegu djece i domaćinstvo (Petani i Spahija, 2013). Ova promjena dovela je do toga da je do 90-ih godina 20. stoljeća roditeljstvo gotovo potpuno identifikovano s majčinstvom (Čudina-Obradović, 2006).

Posljednjih desetljeća, s ulaskom žena na tržište rada, njihov radni teret se znatno povećao. Žene su često istovremeno obavljale posao izvan kuće i preuzimale dodatne kućanske obaveze, što je dovelo do dvostrukog tereta rada (Bartolac i sur., 2011). Prema podacima iz bivše Jugoslavije, žene su radile 60-70 sati sedmično, od čega je značajan dio bio neplaćen rad u domaćinstvu. Situacija se nije značajno promijenila ni deset godina kasnije, kada su žene i dalje provodile znatno više vremena obavljajući kućanske poslove u odnosu na muškarce (Bartley i sur., 2005).

Katz (2011) navodi da u periodu 1942-1953 godine ustavni okvir Federativne Narodne Republike Jugoslavije i Narodne Republike Bosne i Hercegovine, zajedno sa raznim zakonima i pravnim aktima donesenim u prvim poslijeratnim godinama, pružili su ženama osnovna prava na rodnu ravnopravnost. Ta prava uključivala su mogućnost glasanja i kandidiranja na izborima, pristup obrazovanju pod jednakim uslovima kao i muškarci, pravo na rad i jednaku platu, plaćeno porodiljsko odsustvo, socijalno osiguranje, pravo na razvod, starateljstvo nad djecom, alimentaciju, podjelu zajedničke imovine, zaštitu na radnom mjestu, jednaka prava nasljeđivanja i još mnogo toga. Ove pravne odredbe značajno su promijenile položaj žena, smanjujući dominaciju muškaraca.

Međutim, poslijeratno društvo u Bosni i Hercegovini bilo je još uvijek u različitim fazama pretkapitalističkog razvoja i nije bilo spremno za tako drastične promjene. Iako je socijalistička vlada donijela brojne moderne zakone u prvim poslijeratnim godinama kako bi uspostavila pravni okvir za rodnu ravnopravnost, prava žena i muškaraca su u velikoj mjeri ostala samo formalnost, a ne stvarna promjena u svakodnevnom životu. Tek šezdesetih godina, kada je ekonomski razvoj pružio više prilika, žene u Bosni i Hercegovini počele su u potpunosti koristiti svoja prava. Ipak, žene su se suočavale sa teškim putem, navigirajući sukob između tradicionalnih patrijarhalnih vrijednosti i procesa modernizacije. Njihov put ka emancipaciji bio je otežan i konzervativnom okolinom u kojoj su živjele i njihovim vlastitim internaliziranim ograničenjima, što je otežavalo oslobađanje od nametnutih restrikcija (Katz, 2011).

Ipak, s padom socijalizma, raspadom Jugoslavije i ratovima devedesetih godina, uz ubrzanu re-patrijarhalizaciju i porast nacionalizma, položaj žena u društvu doživio je značajan regres i znatno se pogoršao. Prava koja su žene izborile i stekle tokom socijalizma su zapostavljena, a žene su vraćene u privatni prostor. Iz današnje perspektive, socijalistički period se često posmatra s određenom dozom nostalgije kao vrijeme u kojem su žene ostvarile značajan napredak i osigurale bolji položaj u društvu. Iako je to u velikoj mjeri tačno, daleko je od istine da je žensko pitanje bilo u potpunosti riješeno. Decenijama dug rad i trud žena za bolje društvo bili su izbrisani u vrlo kratkom periodu, a umjesto toga došlo je do ponovnog jačanja patrijarhata i učvršćivanja muških pozicija moći (Brašnjić i Ševo, 2019).

U post-Dayton Bosni i Hercegovini, uloga žena i dalje je oblikovana mješavinom trajnih tradicionalnih normi i stalnih napora za postizanje rodne ravnoteže u različitim sektorima. Iako je postignut određeni napredak, potpuna participacija i reprezentacija žena u političkom i ekonomskom životu još uvijek su ograničeni.

Napredak je vidljiv u pravosudnom sistemu, dok je njihova prisutnost u zakonodavnim i izvršnim ulogama još uvijek nedovoljna. Afirmativne mjere su dovele do povećanja političke participacije žena, ali kvalitet njihove reprezentacije u rješavanju pitanja žena nije značajno poboljšao. Iako postoje zakonski zahtjevi za rodnu ravnotežu, koji bi trebali uključivati rodne institucionalne mehanizme u donošenju politika, ove mjere su često nekonzistentno primjenjivane i otežane nedostatkom kadrova (USAID MEASURE-BIH, 2016).

Ekonomski izazovi su još jedan veliki problem za žene: njihova participacija u radnoj snazi je značajno niska, a mnoge se suočavaju sa dugotrajnom nezaposlenošću i obeshrabrenjem, što dovodi do smanjenja aktivnosti na tržištu rada. Faktori poput diskriminacije prema majkama, niže plate u odnosu na muškarce za isti rad, te kulturna očekivanja koja žene usmjeravaju prema manje zahtjevnim i lošije plaćenim poslovima doprinose ovom problemu. Iako neki odabiru da ostanu kod kuće iz razloga koji nisu povezani sa društvenim pritiscima, ovi faktori i dalje utječu na njihove ekonomske prilike i napredovanje u karijeri (USAID MEASURE-BIH, 2016).

Socijalna i politička inkluzija ostaje značajna prepreka za žene, posebno u visoko važnim političkim reformama i odlučivanju koje je ključno za jačanje socijalne kohezije i pomirenja. Žene su često isključene iz ovih važnih područja, slično kao što su bile isključene iz ranijih ustavnih pregovora. Žene nacionalnih manjina kao što su Romkinje, u posebnosti, suočavaju se s teškom diskriminacijom koja ograničava njihov pristup obrazovanju, zapošljavanju, zdravstvenoj zaštiti i političkom angažmanu. Praćenje ljudskih prava u zemlji je fragmentirano i nepouzđano, s ograničenim podacima o ranjivim populacijama. Također, potrebe žena i marginaliziranih grupa često se zanemaruju u sigurnosnim politikama i mjerama, koje često ne ispunjavaju standarde rodne ravnoteže. Rukovanje pitanjima rodno zasnovanog nasilja i trgovine ljudima ostaje neujednačeno, s neadekvatnom zaštitom i kompenzacijom za žrtve, što naglašava sistemske probleme koji ometaju napredovanje prava žena u post-Dayton Bosni i Hercegovini (USAID MEASURE-BIH, 2016).

2.2. Položaj žena između tradicije i modernosti

Razlog za usporedbu tradicionalnog i modernog leži u promjenama u načinu razmišljanja i života. Svijet i društvo su u stalnom pokretu, neprestano se razvijaju i mijenjaju, te se događaju postupne i nagle, manje i više intenzivne promjene koje zahvaćaju cjelokupno društvo i okolinu, od najsloženijih struktura do najsitnijih i najjednostavnijih dijelova. Velike promjene stoga su zahvatile i muško-ženske te porodične odnose. Veze, brak i porodica danas imaju drugačije funkcije nego ranije; razvodi su češći, pojavljuju se novi oblici porodice, a žene su samostalnije (Giddens, 2007).

Međutim, postojanje promjena i pojava novina ne znači automatsko brisanje i odbacivanje starih načina mišljenja i obrazaca ponašanja. Bez obzira na očekivanja modernog svijeta, neka društva nastoje održavati nekadašnji način života kako bi očuvali svoju tradiciju, raznolikost i autentičnost. S obzirom na to da je Bosna i Hercegovina relativno mlada država, razumljivo je da postoji potreba za očuvanjem tradicije koja je dio nacionalnog identiteta, a u kojoj su rodne uloge i obiteljske vrijednosti temeljeni na tim tradicijama važan segment.

Giddens (2007) ističe i ekonomske interese kao temelj tradicionalnih porodica. Brakovi i porodice u historiji su se osnivali ranije kako bi se uspostavila prvenstveno ženina ekonomska sigurnost jer nije bila u mogućnosti ostvariti tu stabilnost sama. Iz navedenih se postavki o porodici može iščitati koje su tradicionalne uloge i očekivanja za žene, a koje za muškarce. Dakle, prema tradicionalnim društvenim odnosima žena je prvenstveno supruga, majka i domaćica. Ona preuzima svu odgovornost za brigu oko djece i muža te održavanja kućanstva. Dakle, žena u tom slučaju ima manje mogućnosti biti finansijski samostalna te iz tih razloga rano ulazi u brak. Muškarac je tradicionalno hranitelj porodice, dakle zadužen za finansijsko uzdržavanje žene i djece. Tradicionalni se idealni tako tiču porodičnog života, braka i majčinstva.

Pojavom feminističkih pokreta dovedeni su u pitanje tradicionalni zahtjevi društva i ustaljene rodne uloge. Podiže se svijest o rodnoj nejednakosti i zahtijeva se ravnopravnost žena i muškaraca. Brak i porodica osnivaju se sve kasnije, a prioriteti postaju školovanje i karijera. Sve je više visokoobrazovanih i zaposlenih žena, a njihov broj se povećava i u politici te na rukovodećim mjestima. Muške i ženske uloge se razmjenjuju te im se čak i nastoji izbrisati svojstvo muške/ženske. Moderna vremena očekuju od žena i muškaraca da dijele uloge i poslove prema sposobnostima i mogućnostima, a ne prema spolu (Banfić, 2019).

Modernost kao pojam teško je definirati, i sociolozi i filozofi sagledavaju modernost s mnogih aspekata i s obzirom na njezine različite sfere. Može se promatrati kao povijesno razdoblje, kao ideja ili kao popratna pojava drugih procesa. Odmičući se od filozofskih rasprava, u ovom radu moderno je sinonim suvremenom kakav je i doslovan prijevod s latinske riječi modernus. Isto tako, u ovaj kontekst modernosti možemo uključiti i ideju modernizacije koja „uništava okvire tradicionalnog društva, iskorjenjuje njegove običaje, vrijednosti, vjerovanja i osjećaje“ (Žažar, 2008.).

Iz ovih konstatacija možemo ponovno izvući određena očekivanja za žene i muškarce, ovoga puta moderna. Idealno, žena u ovom slučaju treba težiti samoostvarenju i neovisnosti. Prioriteti su školovanje, karijera, financijska samostalnost i sigurnost te općenita neovisnost u bilo kojem smislu. Obitelj i brak dio su osobnih želja i odabira te stvar privatnog života pojedinca. Dakle, prema tome ne bi više trebalo biti strogih podjela muško-ženskih uloga i poslova. Ženski su ciljevi u tom smislu povezani s obrazovanjem i zaposlenjem (Banfić, 2019).

Naime, u izvještaju “Profil rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini” (2021) se govori o uticaju patrijarhalnog odgoja na uloge žena i muškaraca (što se obično odražava u poimanju da su muškarci bolji lideri, a da su žene za uloge u privatnoj sferi života). U odnosu na prošla vremena, danas žene studiraju u velikom broju. Obrazovanjem žena sebi otvara mogućnost za sticanje boljih mogućnosti, te povećanje kvaliteta života s obzirom da može da pridonosi porodici u istoj mjeri kao i muškarac što do nedavno nije bio slučaj (Selanović, 2021).

U društvu je uočljiva isprepletenost tradicionalnih i modernih vrijednosti. Žene u obrazovanju i zaposlenju održavaju pozitivan trend što dokazuje napredak u njihovoj ravnopravnosti u tim segmentima. Iako se porodična situacija u našoj zemlji mijenja i dalje mnogo toga se zasniva na tradicionalnoj podjeli uloga. Pred ženama su danas novi izazovi ostvarenja, a to je kombiniranje modernih i tradicionalnih ideala, karijere i porodičnog života. Mnoga istraživanja su pokazala da su stavovi i praksa često u kontradiktornosti (BartolacI sarad., 2011; Brala, 2017).

Istraživanja pokazuju da tradicionalni obrasci ponašanja i dalje dominiraju u društvu, gdje se od žena očekuje da preuzmu većinu poslova vezanih za brigu o djeci i vođenje kućanstva, dok je uloga muškarca u tim aktivnostima često svedena na pomoć (Banfić, 2019). Utjecaj modernih vrijednosti ogleda se u težnji i muškaraca i žena da te obaveze budu ravnomjernije raspoređene, te u nezadovoljstvu žena koje smatraju da bi briga o zajedničkoj djeci i kućanstvu trebala biti podijeljena na jednake dijelove.

Kad je riječ o zaposlenju, mnoge žene i dalje daju prednost majčinstvu ispred karijere, često odgađajući ili žrtvujući profesionalni napredak zbog porodičnih obaveza. Međutim, podaci također pokazuju da žene sve kasnije stupaju u brak i rađaju djecu, a sve više ulažu u obrazovanje. Ovo ukazuje na to da žene nastoje uskladiti tradicionalne i moderne ideale, postepeno pronalazeći kompromis između obiteljskih i profesionalnih ciljeva, u skladu s vlastitim prioritetima (Banfić, 2019).

Zaposlenost žena danas ima tendencije rasta već duži niz godina što vodi postizanju sve veće ravnopravnosti. Međutim, put žene ka zaposlenju i ostvarenju karijere znatno je izazovniji i zamršeniji nego put kojim prolazi muškarac. Kada mlada žena razmišlja o zaposlenju, mora imati na umu može li određeni posao uskladiti s planovima vezanim za brak, porodicu i majčinstvo. Iako je zakonom zabranjeno da poslodavac odbije zaposliti ženu zbog trudnoće ili da je zbog tog stanja na bilo koji način oštećuje i zakida, u praksi se takve situacije još uvijek događaju (Bertek i Dobrotić, 2016).

Također, već na razgovoru za posao, žene su četiri puta češće ispitivane o planovima za zasnivanje porodice nego muškarci. Prisutnost tradicionalnih porodičnih stavova pokazuje i činjenica da veliki broj žena daje prednost porodičnim obavezama ispred poslovnih (Bertek i Dobrotić, 2016; Tomić-Koludrović 2015) te da karijerno napredovanje najčešće žrtvuju ili odgađaju radi majčinstva (Brala, 2017). No, uzmimo u obzir i činjenicu da žene sve kasnije ulaze u brak i postaju majke, a sve duže se školuju. Prema tome ipak postoji određen kompromis između modernosti (dulje školovanje i kasnije majčinstvo) i tradicionalnosti (prednost porodičnih obaveza i odgađanje napretka u karijeri).

I muškarci i žene sve više dijele mišljenje da bi se poslovi „druge smjene“ trebali ravnopravno preraspodijeliti (Bertek i Dobrotić, 2016), što pokazuje utjecaj modernog načina života u kojem se očekuje da muškarac preuzima jednaku odgovornost za poslove oko djece i kućanstva. Uprkos tome, u mnogim domaćinstvima takva podjela poslova još uvijek nije zaživjela te žena obavlja većinu njih, dok muškarac tek povremeno pomaže (Banfić, 2019.). Da bi se lakše prikazao taj raskorak u stavovima i praksi uzmimo primjer iz istraživanja „Žena, majka, radnica“ iz 2016. godine gdje se gotovo jednak postotak žena i muškaraca složio s tvrdnjom da žene i muškarci (47,1 % žena i 46,9 % muškaraca) trebaju ravnopravno dijeliti kućanske poslove. Iste ispitanice dobile su pitanja vezana uz učestalost kuhanja te pranja i peglanja odjeće u porodici. Skoro polovica žena odgovorilo je da kuhaju uvijek samo one, a više od 40 % muškaraca da kuha uvijek samo partnerica.

Na pitanje o učestalosti pranja i peglanja odjeće „uvijek samo ja“ odgovorilo je 61,4 % žena te „uvijek samo partner/ica“ oko polovine ispitanih muškaraca. Unatoč želji muškaraca i žena za ravnopravnom raspodjelom obveza, očekivanja socijalne okoline ih sputavaju te usmjeravaju ka tradicionalnim obrascima ponašanja (Bartolac, Kamenov i Petrak 2011: 41- 42).

Određen pomak prema modernosti u ovom smislu može se uočiti u aspektu zadovoljstva podjelom rada unutar kućanstva. Nezadovoljstvo žena i njihova želja za ravnopravnošću pokazuje promjenu u njihovoj svijesti te time odmak od prihvatanja ustaljenog patrijarhalnog mišljenja da su kućanski poslovi prirodno predodređeni za žene. Žene su značajno nezadovoljnije preraspodjelom kućanskih poslova, jer budući da su kao i muškarci zaposlene te financijski pridonose porodici, očekuju od partnera reciprocitet (Bartolac, Kamenov i Petrak 2011).

Po pitanju politike prema Tomić-Koludrović (2015) žene su općenito manje zainteresirane za politiku, a one koje jesu su obrazovanije i modernijih su uvjerenja i stavova. Slaba zainteresiranost vjerovatno je uzrokovana time što žene dugo u prošlosti nisu imale prava glasa, a kamo li bilo kakvog ozbiljnijeg odlučivanja u političkom životu. Budući da toliko dugo žene nisu imale pristup političkom životu, sam proces podizanja zainteresiranosti i svijesti o važnosti politike kod žena dugoročan je proces.

Žene nastoje ostvariti ideale koji se tiču obrazovanja, zaposlenja, a sve ih se više uključuje i u politiku, no to još uvijek čine s puno većim obzirom na obiteljski život nego muškarci. Žene uspijevaju kombinovati tradicionalne i moderne ideale jer njihovo ispunjenje predstavlja samoostvarenje savremene žene. One se žele ostvariti i kao obrazovane, zaposlene građanke, ali i kao majke i supruge koje su sposobne voditi kućanstvo. Da bi se postigla željena ravnopravnost i zadovoljstvo u podjeli kućanskih poslova potrebno je da se promjene uloge muškaraca, odnosno da se više potiče muškarce na preuzimanje poslova oko djece i kućanstva, a ne samo na pomaganje. Uz to sam izraz „pomoći“ pokazuje duboku ukorijenjenost rodni uloga prema kojima se briga o djeci, kuhanje, čišćenje i ostali neplaćeni poslovi smatraju primarno ženskima, a od muškarca se očekuje tek pomaganje. Tu se otvaraju nova pitanja i izazovi unapređenja ravnopravnosti žena i muškaraca te bi dodatnim istraživanjem trebalo utvrditi koje su najučinkovitije mjere kojima bi se podigla svijest i razumijevanje građana o nejednakom položaju žena i važnosti njihovog poboljšanja (Tomić-Koludrović, 2015).

2.3. Položaj žena u bosanskohercegovačkoj porodici: tradicionalne perspektive

U bosanskohercegovačkom društvu porodica zauzima središnje mjesto, duboko isprepletana kulturnim tradicijama koje oblikuju rodne uloge i dinamiku. Historijski gledano, bosanskohercegovačko društvo karakteriziraju patrijarhalne strukture u kojima su muškarci obično imali primarni autoritet u porodici. Od žena se očekivalo da preuzmu domaće uloge, poput brige o kućanstvu i djeci, dok su muškarci bili hranitelji i donositelji odluka. Ova podjela rada bila je duboko ukorijenjena u društvenim normama i ojačana kroz kulturne prakse i vjerska uvjerenja (Spahić-Šiljak 2006).

Historijski, žene u Bosni i Hercegovini nailazile su na prepreke u pristupu obrazovanju i mogućnostima zapošljavanja zbog društvenih normi koje su naglašavale njihove uloge u domaćinstvu. Iako je u posljednje vrijeme ostvaren napredak u promoviranju rodne ravnopravnosti, tradicionalna shvatanja i dalje značajno utječu, posebno u ruralnim i konzervativnim sredinama.

Nadalje, nasljeđe sukoba i rata u Bosni i Hercegovini ostavilo je dubok utjecaj na rodnu dinamiku unutar porodici. Rat je rezultirao raseljavanjem mnogih muškaraca, ostavljajući žene da preuzmu nove uloge kao glave kućanstva i jedine hraniteljice svojih porodica. Iako je ovo razdoblje donijelo promjene u tradicionalnim rodnim ulogama, ono je također ojačalo otpornost bosanskih žena koje su pokazale snagu i ustrajnost suočene s nedaćama (Spahić-Šiljak 2006).

Tradicionalne perspektive o položaju žena u bosanskoj porodici odražavaju dugogodišnje norme i vrijednosti koje su oblikovale rodne uloge i dinamiku. Unatoč naporima za promicanje rodne ravnopravnosti, tradicionalna očekivanja i dalje postoje, utječući na uloge žena u porodici i širem društvu. Razumijevanje ovih tradicionalnih perspektiva ključno je za rješavanje rodnih razlika i unapređenje prava žena u Bosni i Hercegovini (Spahić-Šiljak 2006). Usred ovih komplikacija, pred ženama su i mogućnosti i izazovi. Tradicionalne vrijednosti mogu ograničiti ciljeve i slobode žena, iako mogu biti izvor kulturnog identiteta i solidarnosti zajednice. S druge strane, modernizacijske snage predstavljaju mogućnost daljnjeg društvenog napretka i ravnopravnosti spolova, ali se također suočavaju s protivljenjem ustaljenih patrijarhalnih sistema i otporom promjenama. U bosanskohercegovačkom društvu postoje naponi za unapređenje ravnopravnosti spolova i osnaživanje žena. Napori su najvidljiviji u feministički orijentisanim nevladinim organizacijama, ali i zakonskim okvirima koji ženama omogućuju da ostvare svoj puni potencijal i daju značajan doprinos društvu.

2.4. Položaj žena u bosanskohercegovačkoj porodici: modernističke perspektive

U modernom bosanskohercegovačkom društvu uloga žene u porodici prolazi kroz duboke transformacije pod utjecajem modernističkih perspektiva. Dok se društvo suočava sa složenošću globalizacije, urbanizacije i društvenih promjena, žene sve više ispituju tradicionalne rodne uloge i ističu svoju ulogu u oblikovanju porodične dinamike.

Modernistički pogledi na položaj žene u bosanskohercegovačkoj porodici zalažu se za ravnopravnost spolova, osnaživanje i razgradnju tradicionalnih patrijarhalnih struktura (Mihaljević, Planinić i Ljubičić, 2023). Žene traže svoja prava na obrazovanje, zapošljavanje i donošenje odluka unutar obitelji, izazivajući dugotrajne norme koje su ih ograničavale na uloge u obitelji. Ovi pomaci vidljivi su u različitim aspektima modernog bosanskohercegovačkog društva, uključujući promjene u porodičnim strukturama, stavovima prema spolu i sudjelovanju žena u javnom životu.

Štoviše, modernistička gledišta bila su ključna u promicanju prava žena i zagovaranju zakonodavnih reformi za rješavanje rodni nejednakosti. Organizacije poput Razvojnog programa Ujedinjenih naroda (UNDP) i Europske unije podržale su inicijative usmjerene na unapređenje osnaživanja žena i promicanje ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini. Ova nastojanja dovela su do zakonskih promjena, poput Zakona o ravnopravnosti spolova, koji zabranjuje diskriminaciju na temelju spola i promiče jednake mogućnosti za žene u različitim sferama života.

Pored zakonskih promjena, feministički aktivizam i zagovaranje imali su ključnu ulogu u unapređenju pristupa pravima žena u Bosni i Hercegovini. Organizacije poput Sarajevskog otvorenog centra i Centra za ženska prava bile su ključne u pokretanju kampanja koje su osnažile svijest o rodno uvjetovanom nasilju, promicale veću političku uključenost žena i kritički se osvrnule na patrijarhalne norme prisutne u društvu. Njihov angažman ne samo da je razotkrio nepravde s kojima se žene suočavaju, već je također doprinio promjeni društvenih stavova i poboljšanju institucionalne podrške za ravnotežu spolova. Ove inicijative omogućile su ženama u Bosni i Hercegovini da steknu snažniji utjecaj i podršku u borbi za svoja prava i ravnotežu u društvenom životu.

Nadalje, sve veće sudjelovanje žena na tržištu rada i u političkoj sferi odražava promjenu stavova prema rodnim ulogama i sposobnostima žena. Žene preuzimaju vodeće položaje u raznim sektorima, uključujući politiku, poslovanje i civilno društvo, izazivajući tradicionalne predodžbe muškog autoriteta i dominacije.

Dakle, modernistički pogledi na položaj žene u bosanskohercegovačkoj porodici označavaju promjenu paradigme prema rodnoj ravnopravnosti, osnaživanju i socijalnoj pravdi. Stvarni podaci iz bosanskohercegovačkog društva naglašavaju transformativni utjecaj modernističkih ideologija na uloge žena, ističući pojavu novih prilika i izazova u upravljanju obiteljskom dinamikom. Iako je postignut napredak, potrebni su kontinuirani naponi kako bi se riješile sistemske prepreke ravnopravnosti spolova i osiguralo da se prava žena u potpunosti ostvaruju u Bosni i Hercegovini.

2.5. Izazovi za žene u savremenom društvu

2.5.1. Uloga žene kao supruge i uloga žene kao majke

Supruga ili žena je izraz za ženskog bračnog druga odnosno članicu bračne zajednice. Žena se u većini društava udaje za muškarca, iako u državama koje priznaju istospolni brak njen bračni partner može biti i žena. Iako položaj žena u odnosu na muža, odnosno njena prava i obaveze, varira s obzirom na različite kulture i povijesne epohe, sve do modernog doba i pokreta za ravnopravnost spolova, je u formalnom smislu bio inferioran. Od žena se u tradicionalnim društvima očekuje da se brinu o odgajanju potomstva i održavanju domaćinstva. U savremenom društvu više ne prevladava takvo razmišljanje. Dok se od žena očekuje da se brinu o mužu, isto se očekuje i od muškaraca, dok se prije očekivalo da će žena obavljati poslove za muža dok je on na poslu. Danas su češće situacije gdje su oba partnera zaposlena te moraju preuzeti zajedničku odgovornost u brizi o njihovom životu gdje oboje ulažu trud i obavljaju kućanske poslove. Današnja supruga više nije samo supruga već profesionalno angažirana na tržištu. U braku žena preuzima ulogu supruge. Zajedno odlučuju o rađanju i odgoju djece te poslovanju. Supružnici su dužni biti vjerni jedno drugome. Bračne kvalitete važnije su od partnerove percepcije pravedne raspodjele nego same podjele rada. Brak podrazumijeva zajedničku djelatnost na svim poslovima u jednom kućanstvu, od planiranja obitelji i djeteta, njihovog odgoja, privrede, angažmana i napredovanja u struci, razvijanje zajedničkih interesa partnera za bavljenje sportskim, kulturnim i društvenim aktivnostima (Lukaš i Puhanić, 2020).

Žena kao majka može obavljati dva tipa posla, nevidljivi neplaćeni rad u porodici (kućanski poslovi, briga za članove porodice i sl.) i plaćeni posao izvan porodice. Neplaćeni rad rijetko donosi samopotvrđivanje, društveno priznanje ili mogućnost napredovanja, ali zato nezaposlene majke provode više vremena sa djecom. Zaposlene majke provode manje vremena sa svojom djecom, ali je često to vrijeme kvalitetnije provedeno. Majke svojoj djeci čitaju, pomažu u pisanju zadaće, igraju se s njima, a to pozitivno utječe na njihov razvoj. Roditeljstvo je iznimno odgovorna i zahtjevna životna uloga koja uključuje više aktivnosti odraslih koji se brinu o odgoju djece. Tradicionalno se roditeljstvo poistovjećuje s ulogom majčinstva, dok ga suvremeni pristup shvaća kao “ravnopravni partnerski odnos”. Suvremeni roditelji suočavaju se sa zahtjevima posla koji su često u sukobu s porodicom, s nemogućnošću pružanja adekvatne brige. Zajedničkim roditeljstvom izbjegavaju se nepovoljni porodični odnosi nastali uslijed opterećenosti majke ili isključenosti oca jer žene znaju odnos muškarca i djece promatrati kao djelo ljubavi i brige i prema njima samima (Lukaš i Puhanić, 2020).

Osim situacija gdje su oba roditelja prisutna i vode brigu o djeci, postoje i situacije gdje se roditelji moraju sami brinuti o djeci. Samohrani roditelji ili nepotpune porodice uzrokovane su naglim društvenim promjenama, razvodima, ponovnim brakom i rođenjem izvanbračne djece. U prošlosti se na samohrane majke gledalo sa sažaljenjem i ponekad sa prijezirom. Društvo je smatralo kako bi djeca trebala imati oba roditelja, a ne samo jednoga pa su često takve porodice bile stigmatizirane. Danas je stigma prema samohranim majkama uvelike manja zbog šireg obrazovanja, modernizacije društva te pojave raznih feminističkih pokreta koji su se izborili sa prava žena kao majki i radnica. Naročito iz razloga što se neke majke moraju same brinuti o djeci, mora se uvesti potpuna ravnopravnost žene na tržištu rada kako bi one mogle adekvatno voditi brigu o zdravlju, sigurnosti i sreći djece, pa i o vlastitom zdravlju, sigurnosti i sreći (Lukaš i Puhanić, 2020).

2.5.2. Uticaj zaposlenosti na ulogu žene u porodici

Ranija istraživanja, poput Ordena i Bradburna (1969), pokazala su da je ženina zaposlenost izvan kuće povezana sa smanjenim zadovoljstvom u braku, smanjenom bračnom kvalitetom i većom bračnom nestabilnošću, a autori također naglašavaju da je ovaj fenomen zastupljeniji u brakovima gdje žena radi zbog povećanja porodičnog budžeta, ne radi ostvarenja karijere. Razlog tomu bila je ženina odsutnost od kuće, odnosno smanjena mogućnost brige za porodicu, tj. djecu, što je prethodno ustvari bila njezina jedina uloga. Međutim, Glen i Weaver (1978) naglašavaju, ženina zaposlenost ne bi trebala biti uzrok nezadovoljstva u braku jer su takve žene financijski neovisne te ne moraju ostati u takvom braku, a kako je rad žene postajao uobičajena pojava, istraživanja iz 70-ih godina pokazuju kako se smanjio nepovoljni utjecaj ženine zaposlenosti na brak zbog pronalaska načina nadoknade ženinog odsustva iz kuće (Glen i Weaver, 1978). Međutim, Čudina-Obradović, Obradović (2000) naglašavaju kako teret kućanskih poslova i brige o porodici koji je pripadao ženi prije zapošljavanja, ostao je prisutan i nakon zapošljavanja. Dakle, ekonomske prednosti koje su rezultat zaposlenosti supruge mogu dovesti do stresa u odnosima i smanjene interakcije te konfliktom supružnika (Godwin i sur., 1991).

Stoga možemo reći da posljedice neravnopravne podjele rada snose prvenstveno žene, ali i muškarci u narušenoj kvaliteti braka i porodičnog života (Topolčić, 2001). Negativan utjecaj ženinog rada izvan kuće na bračnu stabilnost veći je što je veći broj radnih sati koje ona provodi izvan kuće (Greenstein, 1990).

Nezadovoljstvo žene se smanjuje kad žene imaju tradicionalne stavove prema braku pa zato ne doživljavaju nepravednost raspodjele kućnih obveza (Vannoy, Philiber, 1992). Dakle, Vannoy i Philiber (1992) zaključuju u svome istraživanju da su za kvalitetu braka, odnosno percepciju pravednosti ključni ženina očekivanja i stavovi o rodnim ulogama,. Također je važno i značenje posla izvan kuće za ženu.

Greenstein (1996) u svojem je istraživanju, također utvrdio da žene, iako obavljaju većinu kućanskih poslova same, nemaju osjećaj da je spomenuto nepravedno, a ovaj autor to također objašnjava stavovima žena temeljenim na tradicionalnim rodnim ideologijama. Dakle, sukob u vezi neravnopravne podjele kućnih obveza i odgoja djece neće se događati u brakovima u kojima su žene tradicionalno odgojene (Kluwer, 1997).

S druge strane, žene koje ne drže takve tradicionalne stavove o rodu smatraju da je nepošteno obavljati većinu kućanskih poslova i brigu o djeci pored posla van kuće, što rezultira konfliktima u braku, smanjenim zadovoljstvom i srećom u braku te većom vjerojatnošću rastave braka (Greenstein, 1996). Tako možemo reći da i nije najveći problem količina posla koji se obavlja u kući, nego i percepcija pravednosti takve raspodjele. Isto tako, tradicionalno odgojeni muškarci držat će da je veći udjel ženina rada u kući njihovo pravo, dok će oni odgojeni u ideologiji ravnopravnosti biti spremniji na pravedniju participaciju u kućnim poslovima i brigu o djeci. Ono što je još bitno jest raspodjela moći u porodici, tj. u kakvoj je vezi raspodjela obveza i bračno zadovoljstvo s pravom na odlučivanje i raspodjelu poslova. I ovdje nalazimo dominaciju patrijarhalnog obrasca: muž uobičajeno ima pravo izbora u kojim će kućnim obvezama sudjelovati i koliko (Riblett Wilkie i sur., 1998, prema Čudina-Obradović, Obradović, 2000), a žene koje zarađuju čak i više od muža ili rade na poslovima većega statusa ne posjeduju veću moć odlučivanja i raspoređivanja dužnosti od muža.

Orbuch i Custer (1995), dijele zaposlene žene na one koje su zaposlene radi zarade i one koje su zaposlene radi karijere, a koje tvore tri porodična konteksta: porodica žene domaćice, porodic žene koja radi zbog zarade i porodica žene orijentirane na karijeru. Najniže zadovoljstvo muževa postoji u porodicama gdje je žena domaćica, jer samo muškarci zarađuju. Najveće zadovoljstvo muževa je u porodicama gdje je žena radi isključivo radi zarade. Naime, te žene sebe prvenstveno smatraju majkama i suprugama, a zaradom smanjuju muževu financijsku brigu. Muževi čije su žene zaokupljene poslom doživljavaju stres jer moraju više sudjelovati u kućanskim poslovima i brinuti za djecu, a te žene svojom snažnom radnom ulogom ugrožavaju njihovu tradicionalnu ulogu kao primarnih opskrbljivača (Orbuch, Custer, 1995). Dakle, velik se broj istraživanja fokusirao na raspodjelu porodičnih dužnosti među bračnim partnerima u porodicama gdje ooba supružnik zarađuju. Ovo je bitno upravo zbog toga što se glavnina opterećenja žene temelji na problemu preopterećenosti kućanskim poslovima i brizi o djeci, a doživljaj nepravednosti u tom rasporedu izvor je ženina nezadovoljstva i sukoba u obitelji. Uprkos tomu što i muž i žena rade, u današnjim porodicama stvarni rad muževa i žena nalikuje onome iz prošlosti kada je samo muž zarađivao, jer oženjeni muškarci obavljaju znatno manje kućanskih poslova, bez obzira je li žena zaposlena ili nije pa čak i onda kada je muž nezaposlen (Greenstein, 1996). Nadalje, i vrsta poslova koju bračni partneri obavljaju temelji se na rodnim obrascima: čišćenje i kuhanje, kao i odgoj djece su ženini poslovi, dok je održavanje automobila i aparata muški posao (Greenstein, 1996).

2.5.3. Izazovi u vezi s položajem žena u bosanskohercegovačkom društvu

Što se društveno privrednih faktora tiče, u Bosni i Hercegovini, kao i u drugim tranzicijskim državama, prelazak na tržišnu privredu doveo je do siromaštva i ekonomske nesigurnosti koja najviše pogađa žene. Znatne gubitke zaposlenja i veliko smanjenje plaća pretrpjeli su privredni sektori u kojima je koncentracija žena bila veća. U postdajtonskome razdoblju evidentna je manja zastupljenost žena u aktivnoj radnoj snazi. Taj se trend nastavio i u 2017. godini u kojoj je, prema podacima zavoda i službi za zapošljavanje u Bosni i Hercegovini, od 475 084 prijavljene i nezaposlene osobe u BiH bilo 257 218 ili 54,14 % žena. O ekonomskome statusu žene govori i njihova veća zastupljenost u privremenim i slabije plaćenim poslovima u poljoprivredi i uslužnome sektoru. Pitanje spola, bračnoga statusa i broja djece elementi su nevidljive rodne diskriminacije koji se primjenjuju na tržištu rada iako nema dovoljna broja podataka (Pihaljak i Knežević, 2012).

Izveštaj o rodnoj analizi za Bosnu i Hercegovinu (2016) govori da uprkos tome što žene i muškarci imaju jednaka zakonska prava na vlasništvo, lokalne tradicije i običaji i dalje su ključni u davanju prednosti muškarcima, pa u praksi žene posjeduju daleko manji udio u imovini od muškaraca. Na nacionalnoj razini muškarci u svome posjedu imaju više od 70 % posjeda zemlje i posjeduju 74 % stanova, a žene tek 15 % svih domova, iako vode više od 76 % kućanstava u BiH. Samo 12 % seoskih žena posjeduje svoje stanove u usporedbi s 80 % muškaraca, a samo 8 % žena ima zajedničko vlasništvo. To vjerojatno vrijedi i za druge vrste imovine kao što su zemljište, poljoprivredna oprema, nasljedstvo i financijska sredstva. Situacija se dodatno pogoršava kada je riječ o ženama s invaliditetom kao i ženama romske nacionalnosti. Žene u ruralnim područjima susreću se s dodatnim preprekama, a najizraženije među njima su nedovoljna dostupnost informacija, ograničena ponuda radnih mjesta i nedostatak infrastrukture koji bi pratio ekonomsko osamostaljivanje i osnaživanje žena (npr. nepostojanje dovoljna broja vrtića, udaljene škole koje zahtijevaju roditeljsku pratnju, nedovoljno čest javni prijevoz i slično) (Mihaljević i sur.,2023).

Prema dostupnim podacima u BiH žene zarađuju 13 % manje od muškaraca, što prati EU gdje je zaposlena žena u prosjeku 14 % manje plaćena od muškarca. S druge strane, u Bosni i Hercegovini više je visokoobrazovanih žena, ali ih je, u odnosu na muškarce, i dalje manje na rukovodećim pozicijama. Direktorske pozicije u javnim poduzećima u Bosni i Hercegovini su uglavnom rezervirane za muškarce (Bošnjak, 2016).

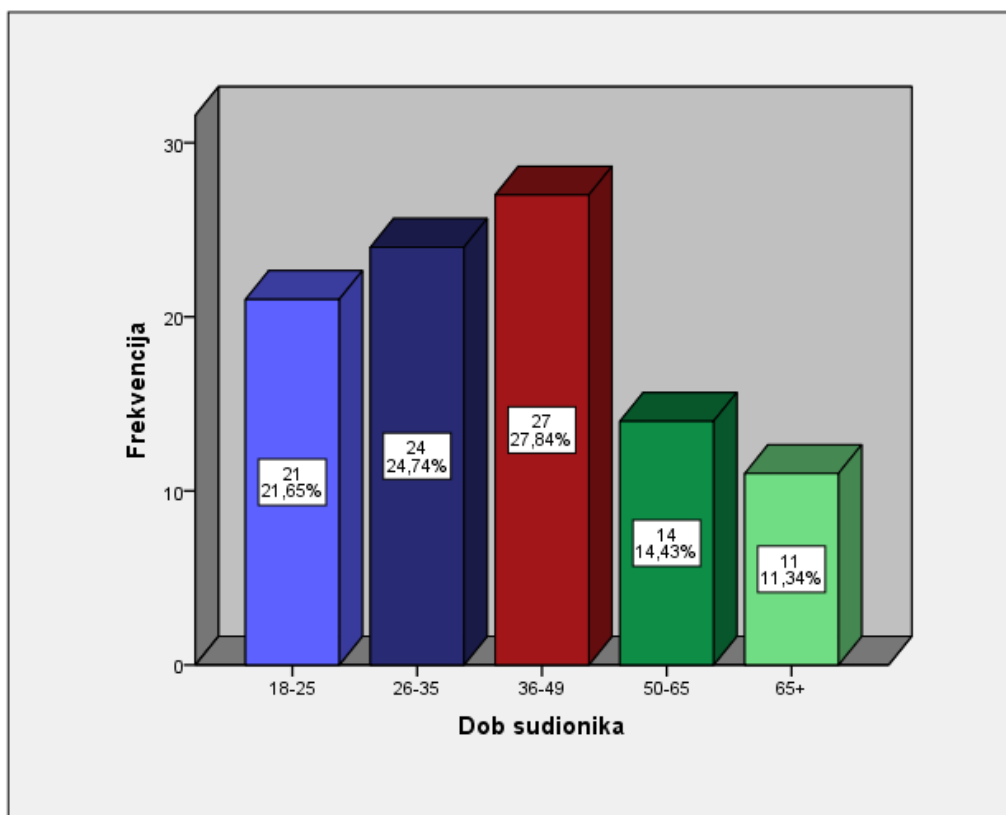
Prema podacima Agencije za statistiku BiH objavljenim u publikaciji “Žene i muškarci u BiH”u 2020. godini, od 13 291 diplomiranih studenata bilo je 60 % žena, od 3143 magistra znanosti i specijalista 64 % žena, a od 153 doktora znanosti 41 % žena. Visokoobrazovane žene u Bosni i Hercegovini dominiraju u djelatnostima obrazovanja, zdravstva i društvenih nauka. U strukturi zaposlenih u obrazovnim ustanovama, prema podacima iz 2020. godine, u Bosni i Hercegovini radilo je oko 99 % odgajateljica u predškolskim ustanovama. No idući prema višim razinama obrazovanja mijenjala se spolna struktura nastavnoga osoblja. Žene su zastupljenije u osnovnome i srednjemu obrazovanju, dok su više od polovice nastavnika i radnika u visokoškolskim ustanovama činili muškarci (Besić, 2022).

Tradicionalna uloga žene i percepcija o tome trebala bi se promijeniti i prilagoditi novim trendovima s kritičkim promatranjem, prikupljanjem podataka i evaluaciji svih faktora koji sprečavaju napredak žena u društvu. Najvažniji su obrazovanje, edukacija kao i svijest da se stečena prava mogu izgubiti zbog različitih utjecaja, antirodnih pokreta i svih onih koji smatraju da je patrijarhat jedini idealan model za održavanje postojećih struktura moći porodice.

III REZULTATI ISTRAŽIVANJA

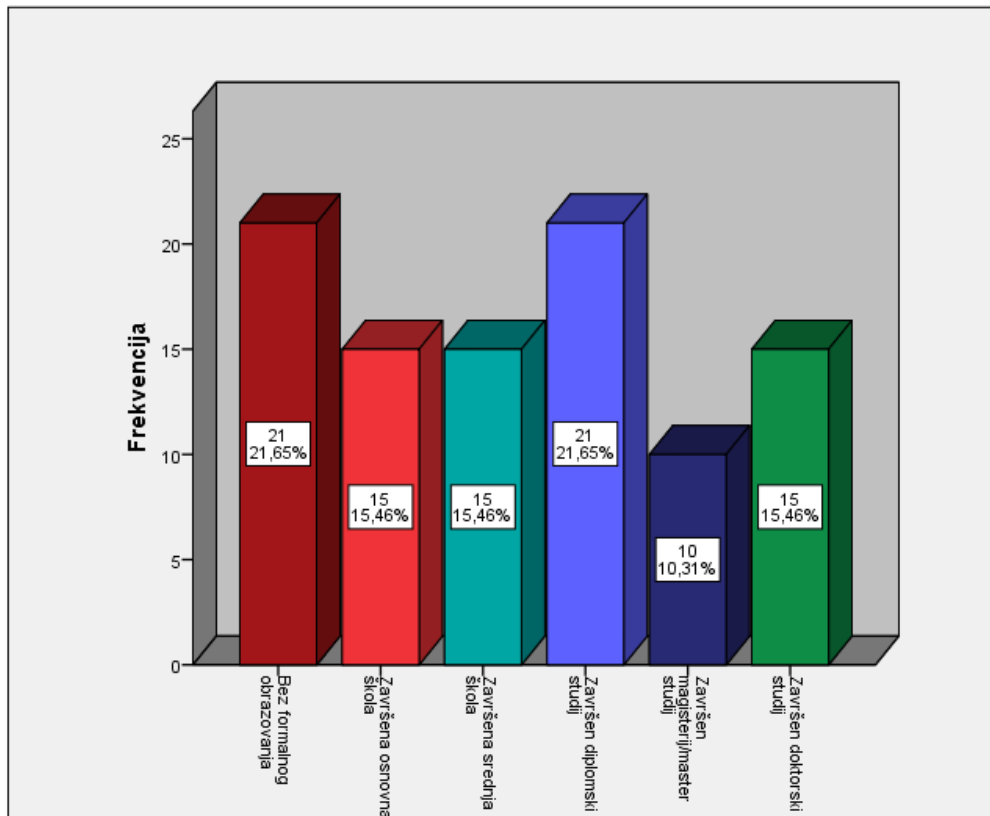
3.1. Sociodemografske karakteristike ispitanica

U ovom istraživanju je učestvovalo 97 ispitanica. Analizom demografskih karakteristika (Grafikon 1) uzorka prema dobi utvrđeno je da je istraživanjem obuhvaćen širok raspon dobnih skupina. Najveći udio ispitanica, 24,7%, pripada dobnjoj skupini od 26 do 35 godina. Mlade žene od 18 do 25 godina čine 21,6% uzorka, dok skupina od 36 do 49 godina čini 27,8% ispitanica. Žene u dobi od 50 do 65 godina čine 14,4% uzorka, dok je najmanji udio starijih od 65 godina, 11,3%.

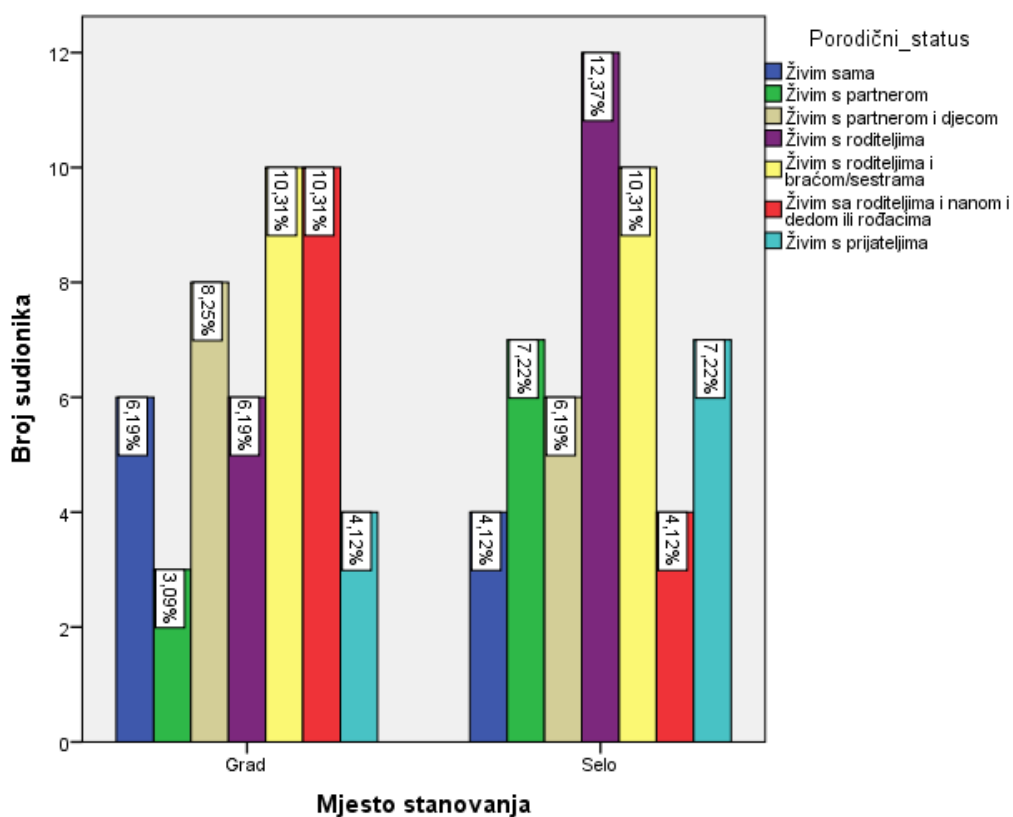
Grafikon 1: Dobne karakteristike ispitanica

Gotovo četvrtina ispitanica (21,6%) nije završila formalno obrazovanje, dok se približno isti postotak odnosi na ispitanice sa diplomskim (21,6%) i doktorskim (15,5%) stepenom obrazovanja. Završenu srednju školu ima 15,5% ispitanica, dok je 10,3% završilo magisterij ili master studij.

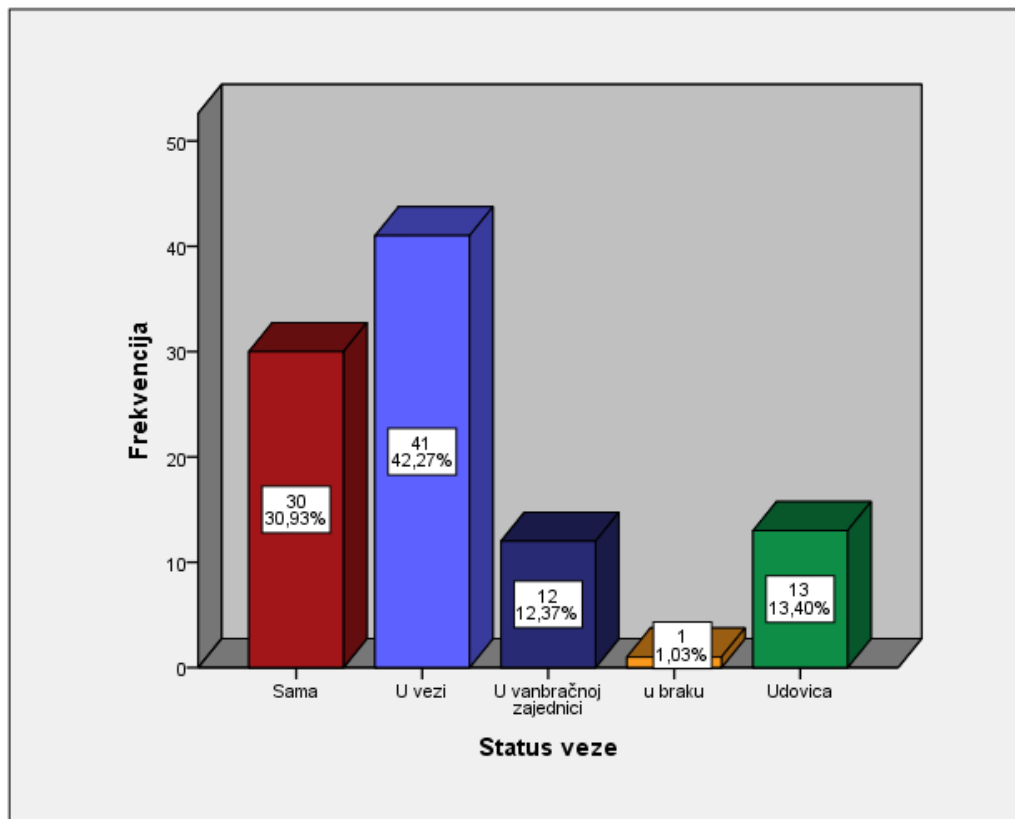
Grafikon 2: Obrazovne karakteristike ispitanica

Analiza porodičnog statusa pokazuje raznolikost u životnim aranžmanima. Oko desetine ispitanica živi samostalno, dok isti postotak živi s partnerom. Značajan udio ispitanica (oko petine) dijeli kućanstvo s roditeljima, a jednako toliko ih živi i s roditeljima te braćom ili sestrama. 14,4% živi s roditeljima i/ili starijim članovima porodice. Manji broj ispitanica, 11,3%, dijeli kućanstvo s prijateljima. Analizom mjesta stanovanja (Grafikon 3) utvrđeno je kako gotovo jednak broj ispitanica živi u gradu (51,5%) odnosno na selu (48,4%). U gradu, 44.7% ispitanica živi samostalno, dok je udio žena koje žive s partnerom 6.4%. Također, 17.0% živi s partnerom i djecom, dok 12.8% živi s roditeljima. Oko 21.3% živi s roditeljima i braćom/sestrama, a 21.3% živi s roditeljima i/ili starijim članovima porodice. U ruralnim područjima, samo 8% ispitanica živi samostalno, a 14% s partnerom. Također, 12% živi s partnerom i djecom, dok 24% živi s roditeljima.

Grafikon 3: Porodični status u odnosu na mjesto stanovanja

Većina žena (42,2%) trenutno je u vezi, dok značajan udio njih (30,9%) žive same. Dodatnih 12,3% živi u vanbračnoj zajednici, dok je samo 1% u braku. Udovice čine 13,4% uzorka.

Grafikon 4: Status veze ispitanica

3.2. Uticaj tradicionalnih pogleda na ulogu žena i njihov položaj u bosanskohercegovačkoj porodici

Da bismo testirali hipotezu da tradicionalni pogledi na ulogu žena u bosanskohercegovačkoj porodici zadržavaju snažan utjecaj na njihov položaj, koristili smo različite nezavisne i zavisne varijable iz upitnika. Ova hipoteza se manifestira kroz očekivanja vezana uz brigu o domaćinstvu, odgoj djece i podršku suprugu. Nezavisne varijable uključuju: **Tradicionalne uloge** čiji je indikator pitanje koje koliko su stavove o braku i ulozi žene oblikovali roditelji, **Očekivanja društva** čiji je indikator pitanje koje ispituje da li ispitanice osjećaju društveni pritisak da se prilagode rodnim ulogama, te **Odricanje karijere** čiji je indikator pitanje koje ispituje da li žene smatraju da bi trebale odustati od karijere zbog porodičnih obaveza. Zavisne varijable su: **Briga o domaćinstvu** čiji su indikator pitanja koja ispituju glavne odgovornosti žena u porodici i aktivnosti smatraju ženskim - što je ključno za procjenu koliko su žene opterećene kućanskim poslovima, **Odgoj djece** čiji je indikator pitanje kojim se procjenjuje koliko žene smatraju da je njihova uloga u odgoju djece naglašenija nego partnerova, te **Partnerski odnos** čiji su indikator pitanja koja istražuju različite aspekte partnerskog odnosa, uključujući diskusije o važnim porodičnim odlukama, osjećaj ravnopravnosti, podršku partnera, i podjelu kućanskih poslova.

Tabela 1: Korelaciona analiza: Uticaj tradicionalnih uloga žena na njihov položaj u bosanskohercegovačkoj porodici

		Korelaciona analiza		
		Briga o domaćinstvu	Odgoj djece	Partnerski odnos
Tradicionalne uloge	Pearsonova korelacija	,031	,359**	,366**
	Značajnost-p (2-strano)	,764	,000	,000
	N	97	97	97
Očekivanja društva	Pearsonova korelacija	-,074	-,072	-,001
	Značajnost-p (2-strano)	,473	,480	,992
	N	97	97	97
Odricanje karijere	Pearsonova korelacija	-,011	-,095	-,058
	Značajnost-p (2-strano)	,912	,355	,573
	N	97	97	97

** . Korelacija je značajna na nivou od 0,01 (dvostrano).

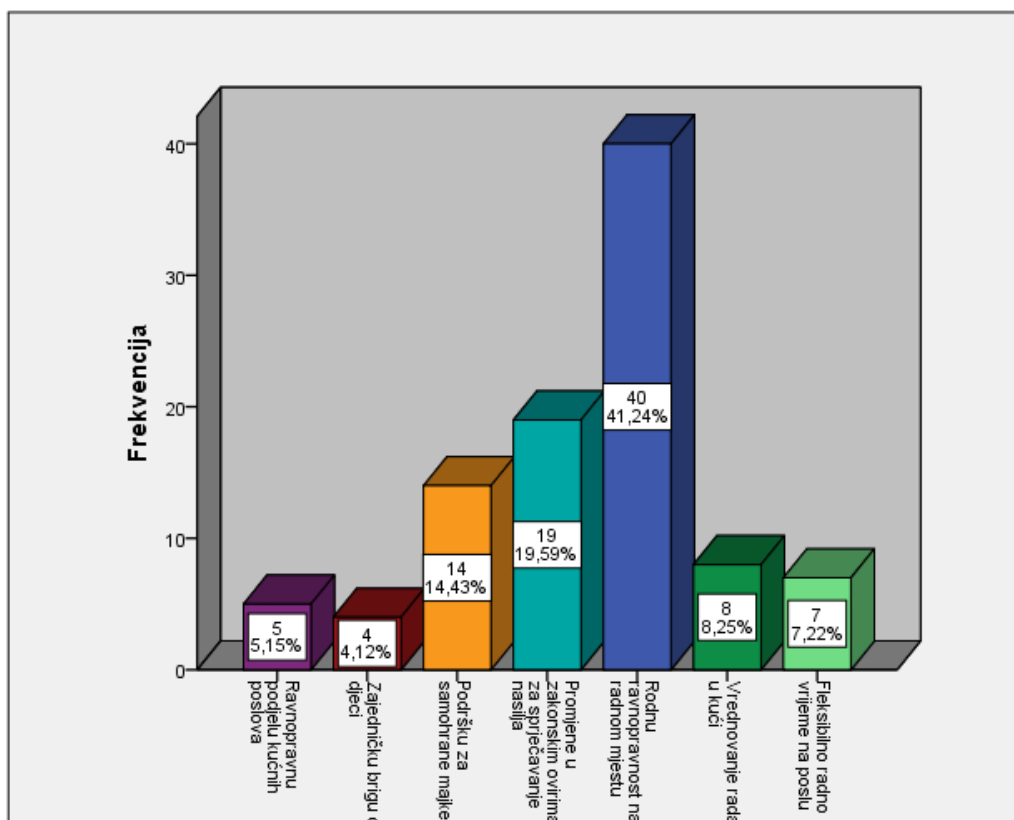
Kako možemo uočiti u prethodnoj tabeli (Tabela 1), korelacija između tradicionalnih uloga i brige o domaćinstvu je vrlo slaba na što ukazuje vrijednost Pearsonovog koeficijenta od 0.031, pri čemu ova korelacija nije statistički značajna ($p = 764 > 0.05$). To znači da ne postoji dovoljno dokaza da prihvatanje tradicionalnih uloga značajno utiče na brigu o domaćinstvu, s obzirom da žene koje prihvataju tradicionalne uloge ne pokazuju značajnu razliku u stavovima. Postoji umjerena pozitivna korelacija između tradicionalnih uloga i odgoja djece na što ukazuje Pearsonov koeficijent od 0.359, pri čemu i p-vrijednost od 0.000 sugerira da je ova korelacija statistički značajna. Ovo ukazuje na to da žene koje više prihvataju tradicionalne uloge također pridaju veći značaj odgoju djece, odnosno da smatraju da je njihova uloga u odgoju djece naglašenija nego partnerova. Također, postoji umjerena pozitivna korelacija između tradicionalnih uloga i partnerskog odnosa na koju ukazuje Pearson koeficijent od 0.366, ali je navedena korelacija ipak statistički značajna što potvrđuje p-vrijednost od 0.000. Ovo sugerira da žene koje više prihvataju tradicionalne uloge imaju tendenciju da doživljavaju svoj partnerski odnos kao pozitivniji ili stabilniji, odnosno da prihvatanje tradicionalnih uloga može doprinijeti osjećaju stabilnosti i harmonije u partnerskom odnosu.

Nadalje, korelacija između očekivanja društva i brige o domaćinstvu je vrlo slaba negativna i statistički neznačajna na što ukazuju Pearsonov koeficijent od -0.074 i p-vrijednost od 0.473. To znači da ne postoji dovoljno dokaza da društvena očekivanja značajno utiču na brigu o domaćinstvu, odnosno da žene koje osjećaju društveni pritisak da se prilagode rodnim ulogama ne pokazuju značajnu razliku u brizi o domaćinstvu u odnosu na one koje ne osjećaju taj pritisak. Također, korelacija između očekivanja društva i odgoja djece je vrlo slaba negativna što potvrđuje Pearsonov koeficijent koji ima vrijednost -0.072, pri čemu ova korelacija nije statistički značajna na što ukazuje p-vrijednost od 0.480 koja je znatno viša od standardnog praga značajnosti (0.05). Ovo ukazuje na to da nema dovoljno dokaza da društvena očekivanja značajno utiču na percepciju žena o njihovoj ulozi u odgoju djece. Iste zaključke možemo donijeti i kada je u pitanju korelacija između očekivanja društva i partnerskog odnosa. Naime, ova korelacija je gotovo nepostojeća i negativna na što ukazuje vrijednost Pearsonovog koeficijenta od -0.001, pri čemu ista nije statistički značajna s obzirom na izuzetno visoku p-vrijednost od 0.992. Ovo sugerira da nema dovoljno dokaza da društvena očekivanja značajno utiču na percepciju žena o njihovom partnerskom odnosu. Dakle, *rezultati korelacione analize ukazuju na to da očekivanja društva nemaju značajan uticaj na brigu o domaćinstvu, odgoj djece i percepciju partnerskog odnosa.*

Kada je u pitanju uticaj potrebe za odustajanjem od karijere na brigu u domaćinstvu uočavamo slabu, gotovo nepostojeću korelaciju na koju ukazuje Pearsonov koeficijent od -0.011. Ova korelacija nije statistički značajna, što potvrđuje p-vrijednost od ,912. To ukazuje da nema dovoljno dokaza da žene koje smatraju da bi trebale odustati od karijere zbog porodičnih obaveza imaju značajno drugačiju brigu o domaćinstvu u odnosu na one koje to ne smatraju. Osim toga, korelacija između odricanja karijere i odgoja djece je također vrlo slaba i negativna što potvrđuje Pearsonov koeficijent od -0.095, a nije ni statistički značajna s obzirom da je p-vrijednost od 0.355 dosta viša od standardnog praga značajnosti (0.05). Ovo ukazuje da *nema dovoljno dokaza da žene koje smatraju da bi trebale odustati od karijere zbog porodičnih obaveza imaju značajno drugačiji odnos prema odgoju djece u odnosu na one koje to ne smatraju*. Konačno, korelacija između odricanja karijere i partnerskog odnosa je također vrlo slaba i negativna na što ukazuje vrijednost Pearsonovog koeficijenta od -0.058. Osim toga, ova korelacija nije statistički značajna s obzirom na p-vrijednost od 0.573. Ovo sugerira da *nema dovoljno dokaza da žene koje smatraju da bi trebale odustati od karijere zbog porodičnih obaveza imaju značajno drugačiju percepciju svog partnerskog odnosa u odnosu na one koje to ne smatraju*. Dakle, rezultati korelacione analize ukazuju na to da *odricanje u izgradnji karijere zbog porodičnih obaveza nema značajan utjecaj na brigu o domaćinstvu, odgoj djece i percepciju partnerskog odnosa* žena u bosanskohercegovačkoj porodici.

Na temelju analize rezultata, možemo zaključiti da ***se djelimično prihvata posebna hipoteza da tradicionalni pogledi na uloge žena u bosanskohercegovačkoj porodici utiču na njihov položaj, posebno u kontekstu odgoja djece i partnerskog odnosa***. Međutim, ova podrška nije potpuna jer nema dovoljno dokaza da tradicionalne uloge značajno utiču na brigu o domaćinstvu, kao ni da društvena očekivanja ili potreba za odricanjem od karijere imaju značajan uticaj na ove aspekte. S druge strane, podaci govore da tradicionalne uloge imaju određeni uticaj na određene aspekte položaja žena u porodici, te je potrebno daljnje istraživanje kako bi se bolje razumjele sve složene dinamike i faktori koji oblikuju ove odnose u bosanskohercegovačkom društvu.

Kada su u pitanju promjene koje bi ispitanice željele vidjeti u vezi s položajem žena u porodici (Grafikon 5) značajno je istaći kako su najpoželjnije promjene one koje se odnose na rodnu ravnopravnost na radnom mjestu (41.2%) i promjene u zakonskim okvirima za sprječavanje nasilja (19.6%), što ukazuje na važnost institucionalnih i zakonskih promjena za poboljšanje položaja žena. Zanimljivo je istaći da iako je ovo pitanje bilo otvorenog tipa, te se od ispitanica tražilo da ukažu na promjene u porodičnom okruženju, najpoželjnije promjene su povezane s institucionalnim i zakonskim promjenama. Ovo nam govori kako su ispitanice svjesne da mnogi problemi s kojima se žene suočavaju u porodičnom okruženju proizlaze iz šireg društvenog i institucionalnog konteksta, pa prepoznavanje potrebe za institucionalnim i zakonskim promjenama ukazuje na razumijevanje da su zakonske i institucionalne reforme ključne za postizanje dugoročnih i održivih promjena u položaju žena. Također, činjenica da se ispitanice fokusiraju na zakonske i institucionalne promjene sugerira da vjeruju kako te promjene mogu imati značajan uticaj na unapređenje položaja žena, zbog čega se institucionalne reforme, kao što su bolji zakoni protiv nasilja, rodna ravnopravnost na radnom mjestu i podrška za samohrane majke, smatraju ključnim za osiguranje pravednijeg društva. Ipak, moguće je i da ovakvi odgovori ukazuju na osjećaj ograničenosti promjena koje se mogu postići isključivo unutar porodičnog okruženja, odnosno da mnoge ispitanice smatraju da su promjene unutar porodice neadovoljne bez podrške šire društvene i institucionalne infrastrukture.

Grafikon 5: Promjene u vezi s položajem žena u porodici

Istovremeno, manji broj ispitanica prepoznaje potrebu za podrškom samohranim majkama (14.4%) i vrednovanjem rada u kući (8.2%), što može biti odraz različitih društvenih i ekonomskih izazova s kojima se žene suočavaju. Manji procenat ispitanica se zalaže za fleksibilno radno vrijeme, što može biti povezano sa željom za balansiranjem profesionalnih i porodičnih obaveza ili sa specifičnim potrebama žena koje balansiraju više uloga. Također, mali procenat ispitanica želi ravnopravnu podjelu kućnih poslova (5.2%), što može ukazivati na to da ovaj aspekt već ima određeni nivo prihvatanja u društvu ili da nije u vrhu prioriteta za promjene, dok je još manji procenat ispitanica za zajedničku brigu o djeci (4.1%), što može ukazivati na slične razloge kao kod kućnih poslova ili da već postoji određeni stepen zajedničkog učešća.

3.3. Uticaj modernizma na položaj i ulogu žena u bosanskohercegovačkoj porodici

Za testiranje druge posebne hipoteze ovog rada koja glasi: *Uticaji modernizma, kao što su obrazovanje, ekonomska neovisnost i promjene u društvenim normama, mijenjaju tradicionalne obrasce ponašanja žena u porodici, što rezultira većom autonomijom i aktivnim sudjelovanjem u javnom životu*, definisali smo nezavisne i zavisne varijable na temelju pitanja iz anketnog upitnika. Nezavisne varijable su: **Obrazovanje** čiji je indikator percepcija sudionica o uticaju obrazovanja na životne mogućnosti žena te utvrđivanje uticaja obrazovanja na promovisanje ravnopravnosti u porodici, razvoj samopouzdanja i otvaranje pristupa različitim mogućnostima, **Ekonomska nezavisnost** čiji su indikator pitanja koja ispituju različite načine na koje ekonomska nezavisnost može uticati na žene te mjere radni status i finansijski doprinos žena, **Promjene društvenih normi** čiji su indikator pitanja koja identificiraju vanjske faktore koji mogu mijenjati društvene norme i time uticati na rodnostereotipe i očekivanja te utvrđuju postojanje sukoba između tradicionalnih očekivanja i osobnih ambicija žena, njihovu percepciju o promjenama u položaju žena. Zavisne varijable su: **Autonomija žena** čiji su indikator pitanja koja mjere učestalost diskusija između žena i njihovih partnera o važnim porodičnim pitanjima, ispituju subjektivni osjećaj ravnopravnosti žena u partnerskim odnosima, mjere percepciju podrške partnera ženama u ostvarivanju njihovih ličnih ciljeva te pružaju uvid u želje i očekivanja žena u pogledu društvenih promjena koje bi mogle poboljšati njihov položaj u porodici, **Aktivno sudjelovanje u javnom životu** čiji su indikator pitanja koja pružaju uvid u faktore koji utiču na promjene u društvenim percepcijama o položaju žena i identifikuju ključne faktore (kao što su politika, mediji, obrazovni sistem) koji mogu uticati na promjenu percepcije društva o ženama, te **Učešće u porodičnim odlukama** čiji je indikator učestalosti učešća u donošenju važnih porodičnih odluka i **Učešće u odlukama vezanim za djecu** čiji je indikator pitanje koje se odnosi na učešće u odlukama o obrazovanju i zdravlju djece. Za testiranje hipoteze korištena je korelaciona analiza, a rezultati analize su prikazani u narednoj tabeli (Tabela 2).

Na temelju rezultata predstavljenih u Tabeli 2, možemo zaključiti kako između obrazovanja i autonomije žena postoji slaba pozitivna korelacija na koju ukazuje Pearsonov koeficijent od 0.073, ali ova korelacija nije statistički značajna s obzirom da je p-vrijednost 0.475 što je dosta više od standardnog praga značajnosti od 0,05. To znači da *nema dovoljno dokaza da postoji značajna veza između nivoa obrazovanja i autonomije žena*. Također, kada je u pitanju uticaj obrazovanja na aktivno sudjelovanje u javnom životu uočavamo da postoji slaba negativna korelacija na koju ukazuje Pearsonov koeficijent od -0.091.

Ipak, ni u ovom slučaju korelacija nije statistički značajna na nivou značajnosti od 0,05 ($p = 0.374 > 0.05$), što znači da nema dovoljno dokaza da postoji značajna veza između nivoa obrazovanja i aktivnog sudjelovanja žena u javnom životu.

Tabela 2: Korelaciona analiza: Uticaj modernizma na tradicionalne obrasce ponašanja žena u bosanskohercegovačkoj porodici

		Korelaciona analiza			
		Autonomija žena	Aktivno sudjelovanje u javnom životu	Učešće u porodičnim odlukama	Učešće u odlukama vezanim za djecu
Obrazovanje	Pearsonova korelacija	,073	-,091	-,042	,259*
	Značajnost-p (2-strano)	,475	,374	,682	,010
	N	97	97	97	97
Ekonomska nezavisnost	Pearson Correlation	,711**	,057	,082	-,043
	Sig(2-tailed)	,000	,580	,427	,673
	N	97	97	97	97
Promjene društvenih normi	Pearson Correlation	,142	-,068	-,046	,071
	Sig(2-tailed)	,165	,506	,656	,488
	N	97	97	97	97

** . Korelacija je značajna na nivou od 0,01 (dvostrano).

* . Korelacija je značajna na nivou od 0,05 (dvostrano).

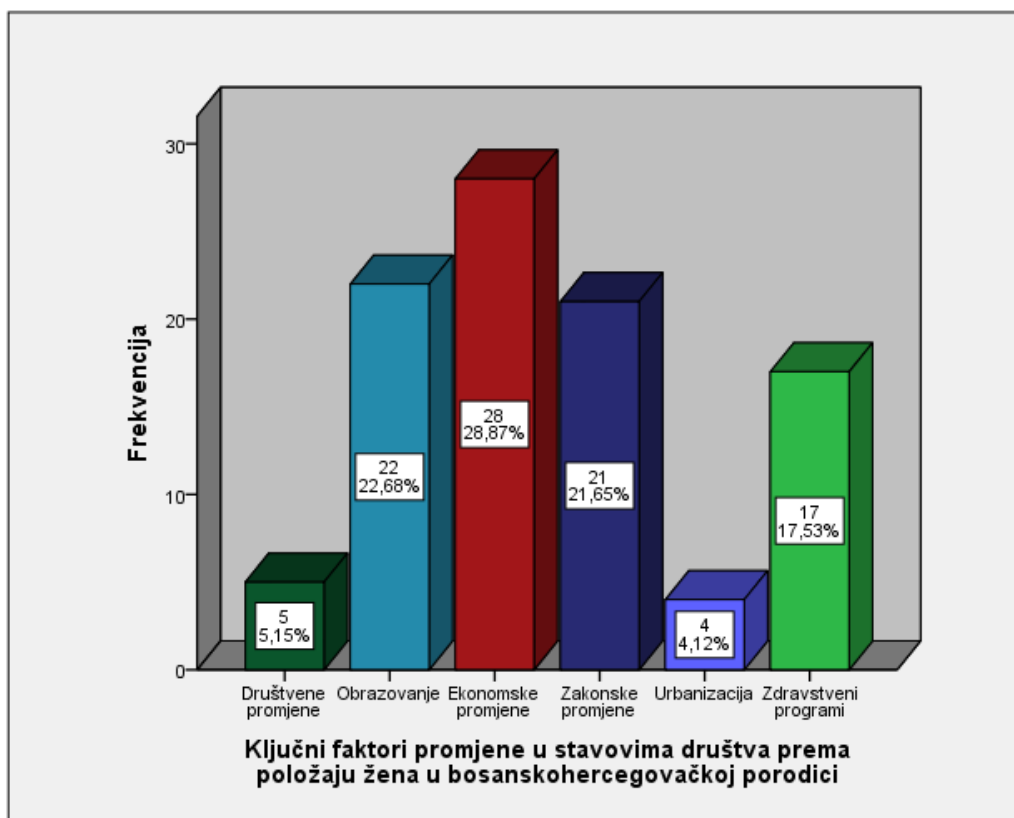
Slična je situacija i kada je u pitanju korelacija obrazovanja i učešća u porodičnim odlukama. Iako postoji slaba negativna korelacija na koju ukazuje Pearsonov koeficijent od -0.042, p-vrijednost od 0.682 ukazuje na to da ova korelacija nije statistički značajna na nivou značajnosti od 0.05. To znači da *nema dovoljno dokaza da postoji značajna veza između nivoa obrazovanja i učešća žena u porodičnim odlukama*. Međutim, postoji umjerena pozitivna korelacija između nivoa obrazovanja i učešća žena u odlukama vezanim za djecu koju potvrđuje Pearsonov koeficijent od 0.259, pri čemu p-vrijednost od 0.010 ukazuje na statističku značajnost ove korelacije na nivou značajnosti od 0,05. To ukazuje na postojanje veze između nivoa obrazovanja i učešća žena u odlukama vezanim za djecu. Dakle, rezultati pokazuju da *postoji statistički značajna umjerena pozitivna korelacija između nivoa obrazovanja i učešća žena u odlukama vezanim za djecu*, dok ostale varijable (autonomija žena, aktivno sudjelovanje u javnom životu, učešće u porodičnim odlukama) nisu značajno povezane sa nivoom obrazovanja žena u ovom uzorku.

Nadalje, *postoji vrlo visoka pozitivna korelacija između ekonomske nezavisnosti žena i njihove percepcije autonomije* na što ukazuju Pearsonov koeficijent korelacije od 0.711 i p-vrijednost ($p = 0.000 < 0.01$) koja ukazuje na statističku značajnost na nivou 0.01. Ovo znači da žene koje se smatraju ekonomski nezavisnijima često imaju veću percepciju autonomije u porodičnim odlukama. Ipak, *nema statistički značajne korelacije između ekonomske nezavisnosti i aktivnog sudjelovanja žena u javnom životu* na što ukazuju Pearsonov koeficijent od 0.057 i p-vrijednost ($p = 0.580$) koja je znatno viša od standardnog praga značajnosti 0.05, što sugerira da ekonomska nezavisnost žena nije direktno povezana s njihovim aktivnim angažmanom u javnom životu. Također, statistički značajna korelacija nije utvrđena ni u slučaju analize uticaja ekonomske nezavisnosti na učešće žena u porodičnim odlukama s obzirom da je Pearsonov koeficijent 0.082, dok je p-vrijednost 0.427 ($p > 0.05$). Ovo ukazuje da *ekonomska nezavisnost nije nužno povezana s većim učešćem žena u donošenju porodičnih odluka*. Slična je situacija i u uticaju ekonomske nezavisnosti na odluke žena u vezi sa obrazovanjem i zdravljem djece. Naime, i u ovom slučaju nema statistički značajne korelacije između ekonomske nezavisnosti i učešća žena u odlukama vezanim za djecu na što ukazuju Pearsonov koeficijent od -0.043 i p-vrijednost ($p = 0.673 > 0.05$). Ovo pokazuje da *ekonomska nezavisnost nije povezana ni s većim učešćem žena u donošenju odluka koje se odnose na njihovu djecu*. Iz rezultata korelacione analize možemo zaključiti da postoji snažna veza između ekonomske nezavisnosti žena i njihove percepcije autonomije u porodičnim odlukama. Međutim, ekonomska nezavisnost nije pokazala značajnu povezanost s aktivnim sudjelovanjem žena u javnom životu, niti s njihovim većim učešćem u porodičnim odlukama ili odlukama vezanim za djecu. Ovo sugerira da, dok ekonomska nezavisnost može uticati na unutrašnju percepciju autonomije žena, faktori koji doprinose njihovom aktivnom angažmanu u javnom životu i specifičnim porodičnim odlukama mogu biti kompleksniji i raznovrsniji.

Kada je u pitanju uticaj promjene društvenih normi na autonomiju žena, na temelju vrijednosti Pearsonovog koeficijenta od 0.142 uočavamo da postoji vrlo slaba pozitivna korelacija između navedenih varijabli koja nije statistički značajna ($p = 0.165 > 0.05$). Ovo ukazuje da veće promjene u društvenim normama ne idu nužno ruku pod ruku s većom percepcijom autonomije žena u porodičnim odlukama. Također, na temelju vrijednosti Pearsonovog koeficijenta od -0.068 uočavamo da postoji vrlo slaba negativna korelacija između promjena društvenih normi i aktivnog sudjelovanja žena u javnom životu, ali i ova veza nije statistički značajna ($p = 0.506 > 0.05$), što implicira da *promjene u društvenim normama ne pokazuju direktnu povezanost s aktivnijim sudjelovanjem žena u javnom životu*.

Slična je situacija i u slučaju uticaja promjene društvenih normi na učešće u porodičnim odlukama. Iako Pearsonov koeficijent od -0.046 ukazuje na slabu negativnu vezu, p-vrijednost od 0.656 ukazuje na to da nema statistički značajne korelacije između promjena društvenih normi i učešća žena u porodičnim odlukama. To znači da *promjene u društvenim normama ne utiču značajno na veće učešće žena u donošenju porodičnih odluka*. Konačno, postoji vrlo slaba pozitivna korelacija između promjena društvenih normi i učešća žena u odlukama vezanim za djecu na što ukazuje Pearsonov koeficijent od 0.071, ali ova veza također nije statistički značajna ($p = 0.488 > 0.05$), što znači da promjene u društvenim normama ne pokazuju jasnu vezu s većim učešćem žena u odlukama koje se odnose na njihovu djecu. Dakle, prema rezultatima korelacione analize, *promjene u društvenim normama ne pokazuju statistički značajnu korelaciju s autonomijom žena, aktivnim sudjelovanjem u javnom životu, učešćem u porodičnim odlukama ili učešćem u odlukama vezanim za djecu*. Ovi nalazi sugeriraju da, iako se društvene norme mogu mijenjati, njihov uticaj na konkretne aspekte života žena u porodici i društvu može biti kompleksan i može zavisiti od različitih faktora i konteksta.

Na temelju rezultata korelacione analize, možemo zaključiti kako obrazovanje pokazuje značajnu pozitivnu korelaciju samo sa učešćem žena u odlukama vezanim za djecu, dok nema dovoljno dokaza da obrazovanje značajno utiče na autonomiju žena, aktivno sudjelovanje u javnom životu ili učešće u porodičnim odlukama. Također, ekonomska nezavisnost pokazuje vrlo visoku pozitivnu korelaciju sa percepcijom autonomije žena, iako nema dovoljno dokaza da ekonomska nezavisnost značajno utiče na aktivno sudjelovanje u javnom životu, učešće u porodičnim odlukama ili učešće u odlukama vezanim za djecu. Osim toga, promjene društvenih normi ne pokazuju statistički značajnu korelaciju sa bilo kojom od zavisnih varijabli (autonomija žena, aktivno sudjelovanje u javnom životu, učešće u porodičnim odlukama, učešće u odlukama vezanim za djecu). Na temelju ovih nalaza, možemo zaključiti da ***hipoteza nije u potpunosti podržana***. Dok ekonomska nezavisnost pokazuje značajan uticaj na percepciju autonomije žena, obrazovanje i promjene društvenih normi ne pokazuju značajan uticaj na većinu zavisnih varijabli koje smo analizirali. Dakle, rezultati sugeriraju da uticaji modernizma, kao što su obrazovanje, ekonomska nezavisnost i promjene u društvenim normama, mogu mijenjati određene aspekte tradicionalnih obrazaca ponašanja žena u porodici, ali ne nužno rezultiraju većom autonomijom i aktivnim sudjelovanjem u javnom životu na način kako je hipoteza predložila.

Grafikon 6: : Razlike u ulogama i očekivanjima između starije i mlađe generacije

Zanimljivo je u kontekstu promjena u društvenim normama istaći razlike koje ispitanice primjećuju u ulogama i očekivanjima žena između starije i mlađe generacije u bosanskohercegovačkim porodicama (Grafikon 6). Društvene promjene su identificirane kao ključni faktor od samo 5.2% sudionika. Ovo ukazuje da relativno mali broj ispitanica prepoznaje društvene promjene kao ključne za promjene u stavovima prema položaju žena, pa iako su društvene promjene važan aspekt, očito je da ispitanice smatraju kako druge promjene imaju veći uticaj. Obrazovanje je prepoznato kao ključni faktor promjene od 22.7% sudionika, što ukazuje na značajan uticaj obrazovanja na promjenu uloga i očekivanja žena. Naime, obrazovane žene su svjesnije svojih prava, imaju više mogućnosti za ekonomski napredak i mogu lakše zauzeti aktivnu ulogu u društvu. Ekonomske promjene su identifikovane kao najznačajniji faktor od 28.9% ispitanica, a razlog za to je vjerovatno što ekonomska nezavisnost omogućava ženama veću autonomiju, bolju poziciju u porodici i društvu, te povećava njihovo sudjelovanje u javnom životu.

Zakonske promjene su također prepoznate kao ključni faktor od 21.6% ispitanica, što ukazuje na prepoznavanje značaja promjena u zakonodavstvu koje podržavaju ravnopravnost spolova i štite prava žena doprinose promjeni društvenih normi i percepcija o ulozi žena u porodici. Urbanizacija je identificirana kao faktor promjene od samo 4.1% ispitanica, pa iako urbanizacija može uticati na dostupnost obrazovnih i ekonomskih prilika, čini se da nije prepoznata kao značajan faktor u ovom kontekstu, dok su zdravstveni programi prepoznati kao faktor promjene od 17.5% ispitanica, što ukazuje na to da ispitanice razumiju kako povećanje svijesti o zdravlju i dostupnost zdravstvenih usluga mogu doprinijeti poboljšanju kvaliteta života žena, što posredno utiče na njihovu ulogu u porodici i društvu. Dakle, možemo zaključiti kako su, prema učesnicama ovog istraživanja, ekonomske promjene, obrazovanje i zakonske promjene ključni faktori koji utiču na promjenu uloga i očekivanja žena između starije i mlađe generacije u bosanskohercegovačkim porodicama.

3.4. Uticaj društvenih očekivanja i osobnih ambicija na identitet žena u bosanskohercegovačkoj porodici

Treća pomoćna hipoteza ovog istraživanja glasi: *Sukob između tradicionalnih i modernih vrijednosti rezultira unutarnjim konfliktima kod žena u bosanskohercegovačkoj porodici, i napetosti između očekivanja društva i osobnih ambicija. Za testiranje hipoteze kreirane su sljedeće nezavisne varijable: **Tradicionalne vrijednosti** čiji su indikator pitanja koja ispituju percepciju ravnopravnosti uloga u porodici, prisutnost tradicionalnih uloga u braku i istražuju međugeneracijski prijenos tradicionalnih vrijednosti, te **Moderne vrijednosti** čiji su indikator pitanja koja ispituju uticaj obrazovanja i specifične uticaje obrazovanja na rodne uloge, te percepciju promjena u položaju žena uslijed modernih uticaja. Zavisne varijable su: **Unutarnji konflikti** čiji indikator pitanje koje pitanje direktno mjeri unutarnji konflikt između tradicionalnih očekivanja i ličnih ambicija, **Identitetske krize** čiji su indikator pitanja koja istražuju percepciju društvenog pritiska, mjere zadovoljstvo trenutnim položajem te istražuju iskustva diskriminacije, **Očekivanja i ambicije** čiji je indikator pitanje ispituje kako žene reagiraju na društveni pritisak i kako to utiče na njihove ambicije, što je ključni element za razumijevanje napetosti između očekivanja društva i ličnih ambicija. Korištenje ovih varijabli omogućava temeljito ispitivanje kako tradicionalne i moderne vrijednosti utiču na unutrašnje konflikte, identitetske krize i napetosti između očekivanja društva i osobnih ambicija.*

Nezavisne varijable (tradicionalne i moderne vrijednosti) postavljaju okvir za razumijevanje konteksta u kojem se nalaze žene, dok zavisne varijable (unutrašnji konflikti, identitetske krize i očekivanja i ambicije) omogućavaju mjerenje konkretnih efekata tih vrijednosti na lični i socijalni život žena.

Tabela 3: Korelaciona analiza: Uticaj društvenih očekivanja i osobnih ambicija na identitet i unutarnje konflikte žena

		Korelaciona analiza		
		Unutarnji konflikti	Identitetske krize	Očekivanja i ambicije
Tradicionalne vrijednosti	Pearsonova korelacija	,226*	,500**	,194
	Značajnost-p (2-strano)	,026	,000	,057
	N	97	97	97
Moderne vrijednosti	Pearsonova korelacija	-,187	,032	-,078
	Značajnost-p (2-strano)	,067	,754	,445
	N	97	97	97

** . Korelacija je značajna na nivou od 0,01 (dvostrano).

* . Korelacija je značajna na nivou od 0.05 (dvostrano).

Kako možemo uočiti u prethodnoj tabeli (Tabela 3), postoji značajna pozitivna korelacija, na koju ukazuje vrijednost Pearsonovog koeficijenta od 0.226, između tradicionalnih vrijednosti i unutrašnjih konflikata ($p = 0.026 < 0.05$). To znači da kako raste pridržavanje tradicionalnih vrijednosti, tako raste i nivo unutrašnjih konflikata kod žena u bosanskohercegovačkoj porodici, što podržava stav da tradicionalne vrijednosti mogu dovesti do unutrašnjih sukoba kada se žene suoče sa modernim očekivanjima i ličnim ambicijama. Osim toga, Pearsonov koeficijent od 0.500 ukazuje da postoji pozitivna korelacija između tradicionalnih vrijednosti i identitetskih kriza, čiju značajnost potvrđuje p-vrijednost ($p = 0.000 < 0.01$). Ovaj rezultat ukazuje da je pridržavanje tradicionalnih vrijednosti snažno povezano s identitetskim krizama. Kako se žene više pridržavaju tradicionalnih vrijednosti, tako se povećava i njihova vjerovatnoća da dožive identitetsku krizu, što može biti rezultat nesklada između tradicionalnih uloga i modernih ambicija. Ipak, nema značajne korelacije između tradicionalnih vrijednosti i očekivanja i ambicija ($p = 0.057 > 0.05$), pa iako postoji pozitivna korelacija na koju ukazuje vrijednost Pearsonovog koeficijenta od 0,194, ona nije statistički značajna. Ovo može značiti da tradicionalne vrijednosti ne utiču značajno na percepciju očekivanja i ambicija, ili da žene mogu balansirati između tradicionalnih vrijednosti i modernih ambicija bez značajnog uticaja jednog na drugo. Dakle, rezultati korelacione analize *pokazuju značajan uticaj tradicionalnih vrijednosti na unutarnje konflikte i identitetske krize, ali ne i na očekivanja i ambicije*. Ovo sugerira da tradicionalne vrijednosti, kada su suočene s modernim izazovima, mogu izazvati unutrašnje napetosti i krize identiteta kod žena.

Pearsonov koeficijent od -0.189 ukazuje da postoji negativna korelacija između modernih vrijednosti i unutrašnjih konflikata, međutim, ona nije statistički značajna ($p = 0.067 > 0.05$), što ukazuje na tendenciju da moderne vrijednosti mogu smanjiti unutrašnje konflikte, ali taj uticaj nije dovoljno jak da bi bio značajan u ovoj analizi. Također, p-vrijednost od 0.754 ukazuje kako nema značajne korelacije između modernih vrijednosti i identitetskih kriza. Ova vrlo niska pozitivna korelacija, na koju ukazuje Pearsonov koeficijent od 0.032, ukazuje na to da moderne vrijednosti ne utiču značajno na pojavu identitetskih kriza kod žena u bosanskohercegovačkoj porodici. Osim toga, nema značajne korelacije niti između modernih vrijednosti i očekivanja i ambicija ($p = 0.445 > 0.05$). Negativna korelacija, koju potvrđuje Pearsonov koeficijent od -0.078, ukazuje na blagi trend da moderne vrijednosti mogu smanjiti očekivanja i ambicije, ali ovaj uticaj nije statistički značajan. Dakle, rezultati korelacione analize pokazuju kako *moderne vrijednosti nemaju značajan uticaj na unutrašnje konflikte, identitetske krize i očekivanja i ambicije kod žena u bosanskohercegovačkoj porodici*. Ovo može sugerirati da iako moderne vrijednosti mogu potencijalno smanjiti unutrašnje konflikte, drugi faktori kao što su društveni pritisci i individualne okolnosti igraju važniju ulogu u ovom kontekstu. Osim toga, kako niska i neznačajna pozitivna korelacija između modernih vrijednosti i identitetskih kriza sugerira da moderne vrijednosti ne povećavaju niti smanjuju rizik od identitetskih kriza kod žena, to može ukazivati na to da identitetske krize proizlaze iz složenih interakcija između različitih društvenih i individualnih faktora, a ne samo iz prihvatanja modernih vrijednosti. Također, i očekivanja i ambicije mogu biti više oblikovane individualnim karakteristikama i kontekstom, nego samim modernim vrijednostima.

Konačno, na osnovu rezultata korelacione analize možemo zaključiti kako *postoji značajan uticaj tradicionalnih vrijednosti na unutaršnje konflikte i identitetske krize kod žena u bosanskohercegovačkoj porodici*, što podržava dio hipoteze koji se odnosi na uticaj tradicionalnih vrijednosti. Međutim, *moderne vrijednosti ne pokazuju statistički značajan uticaj na unutrašnje konflikte, identitetske krize i napetosti između očekivanja društva i ličnih ambicija*, pa ovi rezultati ne podržavaju dio hipoteze koji se odnosi na uticaj modernih vrijednosti. U skladu s navedenim, **možemo djelimično prihvatiti hipotezu**. Tradicionalne vrijednosti su značajan faktor unutaršnjih konflikata i identitetskih kriza, dok moderne vrijednosti nemaju značajan uticaj na ove varijable. Ovo sugerira da sukob između tradicionalnih i modernih vrijednosti može doprinijeti unutrašnjim konfliktima i identitetskim krizama, ali nije moguće potvrditi da moderne vrijednosti same po sebi imaju značajan uticaj na ove probleme.

ZAKLJUČAK

Istraživanje u ovom radu je pokazalo da nema dovoljno dokaza da žene koje smatraju da bi trebale odustati od karijere zbog porodičnih obaveza imaju značajno drugačiji odnos prema odgoju djece ili percepciji partnerskog odnosa u odnosu na one koje to ne smatraju, što ukazuje na to da tradicionalni pogledi na uloge žena ne utiču značajno na ove aspekte njihovog života. Također, rezultati korelacione analize ukazuju na to da odricanje u izgradnji karijere zbog porodičnih obaveza nema značajan uticaj na brigu o domaćinstvu, odgoj djece i percepciju partnerskog odnosa žena u bosanskohercegovačkoj porodici. Ipak, djelimično je potvrđena posebna hipoteza da tradicionalni pogledi na uloge žena utiču na njihov položaj, posebno u kontekstu odgoja djece i partnerskog odnosa. Važno je istaći kako provedeno istraživanje ukazuje na to da mnogi problemi s kojima se žene suočavaju u porodičnom okruženju proizlaze iz šireg društvenog i institucionalnog konteksta, pri čemu prepoznavanje potrebe ispitanica za institucionalnim i zakonskim promjenama ukazuje na razumijevanje da su zakonske i institucionalne reforme ključne za postizanje dugoročnih i održivih promjena u položaju žena. U ovom kontekstu istraživanje naglašava potrebu za daljim istraživanjem i implementacijom institucionalnih i zakonskih promjena kako bi se unaprijedio položaj žena u bosanskohercegovačkom društvu.

Osim toga, rezultati istraživanja su pokazali da obrazovanje ima značajnu pozitivnu korelaciju samo sa učešćem žena u odlukama vezanim za djecu, iako nema dovoljno dokaza da obrazovanje značajno utiče na autonomiju žena, aktivno sudjelovanje u javnom životu ili učešće u porodičnim odlukama. Također, ekonomska nezavisnost pokazuje vrlo visoku pozitivnu korelaciju sa percepcijom autonomije žena, iako nema dovoljno dokaza da ekonomska nezavisnost značajno utiče na aktivno sudjelovanje u javnom životu, učešće u porodičnim odlukama ili učešće u odlukama vezanim za djecu. Ovi rezultati impliciraju da obrazovanje može imati ograničen uticaj na tradicionalne obrasce ponašanja žena u porodici te da ekonomska nezavisnost može povećati osjećaj autonomije, ali ne nužno dovesti do većeg sudjelovanja u drugim aspektima života. Važno je naglasiti i to da rezultati sugeriraju da uticaji modernizma, kao što su obrazovanje, ekonomska neovisnost i promjene u društvenim normama, mogu mijenjati određene aspekte tradicionalnih obrazaca ponašanja žena u porodici, ali ne nužno rezultiraju većom autonomijom i aktivnim sudjelovanjem u javnom životu.

Dodatno, rezultati istraživanja pokazuju da tradicionalne vrijednosti imaju značajan uticaj na unutrašnje konflikte i identitetske krize kod žena u bosanskohercegovačkoj porodici, dok moderne vrijednosti ne pokazuju statistički značajan uticaj na unutrašnje konflikte, identitetske krize i napetosti između očekivanja društva i ličnih ambicija. Ovi rezultati sugeriraju da očekivanja društva temeljena na tradicionalnim normama značajno doprinose unutaršnjim sukobima i krizama identiteta kod žena, te da moderne vrijednosti same po sebi ne izazivaju značajne unutrašnje konflikte i krize identiteta kod žena. Navedeni rezultati ukazuju na potrebu za daljim istraživanjem kako bi se razumjele složene dinamike između tradicionalnih i modernih vrijednosti i njihovog uticaja na žene u društvu.

LITERATURA

1. Banfić, I. (2019). *Žena između tradicionalnog i modernog ideala* (Diplomski rad). Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.
2. Bartolac, A., Kamenov, Ž., & Petrak, O. (2011). Rodne razlike u obiteljskim ulogama, zadovoljstvu i doživljaju pravednosti s obzirom na tradicionalnost stava. *Revija za socijalnu politiku*, 18(2), 175-194. <https://hrcak.srce.hr/70994>
3. Bertek, T. i Dobrotić, I.(2016.) *Žena, majka, radnica: Usklađivanje obiteljskih obaveza i plaćenog rada u Hrvatskoj*. B.a.B.e.: Zagreb.
4. Besić, V. (2022). *U Bosni i Hercegovini i dalje manje žena na rukovodećim i pozicijama odlučivanja*. Agencija Anadolija.
5. Bošnjak, D., & (2016). *Jačanje uloge žena u javnom i političkom životu Bosne i Hercegovine*. Udruženje Pravni institut u BiH.
6. Brala, D. (2017). *Žena, majka, šefica: Mehanizmi i strategije žena na rukovodećim pozicijama* (Diplomski rad). Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.
7. Brašnjčić, F. F., & Ševo, B. N. (2019). Položaj žene u društvu kroz historiju. *Baština*, 47, 221-232. <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0353-9008/2019/0353-90081947221B.pdf>
8. Čudina-Obradović, M., i Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Golden marketing – Tehnička knjiga: Zagreb.
9. Giddens, A. (2007). *Sociologija*. Nakladni zavod Globus: Zagreb.
10. Glen, N. D., & Weaver, C. N. (1978). A multivariate, multisurvey study of marital happiness. *Journal of Marriage and Family*, 40(2), 269-282.
11. Godwin, D. D., Draughn, P. S., Little, L. F., & Marlowe, J. (1991). Wife's off-farm employment, farm family economic status, and family relationships. *Journal of Marriage and Family*, 53(2), 389-402.
12. Greenstein, N. (1996). Husband's participation in domestic labor: Interactive effects of wives' and husbands' gender ideologies. *Journal of Marriage and the Family*, 53(3), 585-595.
13. Hamidović, F. (2022). *Porodično nasilje nad ženama* (Diplomski rad).Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo.
14. Katz, V. (2011). O društvenom položaju žene u Bosni i Hercegovini 1942.-1953. *Prilozi*, 40, 135-155.https://iis.unsa.ba/wp-content/uploads/2019/08/40-prilozi_%C4%8ClanciiRasprave-VeraKatz.pdf

15. Kluwer, E. S., Heesink, J. A. M., & Van De Vliert, E. (1997). The marital dynamics of conflict over the division of labor. *Journal of Marriage and the Family*, 59(3), 635-650. <https://doi.org/10.2307/353940>
16. Kovačević, M., & Branković, N. (2018). *Žene u politici u Bosni i Hercegovini: izazovi i preporuke*. Fondacija Konrad Adenauer: Sarajevo.
17. Lončar, J. (2005). Globalizacija pojam, nastanak i trendovi razvoja. *Geoadria*, 10(1), 91-104.
18. Lukaš, M., & Puhanić, L. (2020). Suvremene uloge žene u obitelji iz perspektive studenata istočne Hrvatske. *Nova prisutnost*, 18(2), 295-310. <https://doi.org/10.31192/np.18.2.5>
19. Miftari, E., Durkalić, M. i Barreiro Mariño, M. (2021). *Profil rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini*. UN WOMEN: Sarajevo.
20. Mihaljević, D., Planinić, M. i Ljubičić, Lj. (2023). Feministička analiza položaja žena u BiH s kratkim osvrtom na povijesni razvoj ženskih pokreta. *Mostariensia*, 27(2), 189-215.
21. Nimac, D. (2010). (Ne)mogućnosti tradicijske obitelji u suvremenom društvu. *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 65(1). <https://hrcak.srce.hr/49363>
22. Orbuch, T., & Custer, L. (1995). The social context of married women's work and its impact on black husbands and white husbands. *Journal of Marriage and the Family*, 57(2), 333–345.
23. Parsanija, H. (2005). Spoznajni identitet religije i tradicije. *Znakovi vremena*, 8(28), 84-96.
24. Petani, R. i Spahija, M. (2013). *Autoritet i uloga oca u odgoju*. U Ljubetić, M. i Zrilić, S. (ur.) *Kultura kao polje pedagoške akcije: odgoj, obrazovanje, kurikulum*. Ad ARma: Pitomača, str. 204-214.
25. Puhanić, L. (2019). Stavovi studenata o položaju žene u suvremenoj obitelji (Diplomski rad). Josip Juraj Strossmayer Univerzitet u Osijeku, Osijek.
26. Rosić, V., & Zloković, J. (2002). *Prilozi obiteljskoj pedagogiji*. Graftrade: Rijeka.
27. Spahić Šiljak, Z. (2007). *Žene, religija i politika: Analiza utjecaja interpretativnog religijskog naslijeđa judaizma, kršćanstva i islama na angažman žena u javnom životu u Bosni i Hercegovini*. Internacionalni multireligijski i interkulturalni centar (IMIC) –

Centar za interdisciplinarne postdiplomske studije (CIPS) Univerziteta u Sarajevu –
Transkulturalna psihosocijalna obrazovna fondacija (TPO). Sarajevo.

28. Stevanović, M. (2000). *Obiteljska pedagogija*. Tonimir.
29. Sztompka, P. (1999). *The Sociology of Social Change*. Oxford UK and Cambridge USA: Blackwell
30. Tomić-Koludrović, I. (2015). *Pomak prema modernosti - Žene u razdoblju zrele tranzicije*. Naklada Jesenski i Turk: Zagreb.
31. Topolčić, D. (2001). Muškarci to ne rade: Rodno segregirana podjela rada u obitelji. *Društvena istraživanja*, 10(4/5), 767–789.
32. USAID MEASURE-BiH (2016). *Gender analysis report for Bosnia and Herzegovina*. Datum pristupa: 11.08.2024, izvor: <https://www.measurebih.com/uiimages/Edited20GA20Report20MEASURE-BiH.pdf>
33. The Vanier Institute of the Family. (2024). *Definition of family*. <https://doi.org/10.61959/d232856f>
34. Vannoy, D., & Philiber, W. W. (1992). Wife's employment and quality of marriage. *Journal of Marriage and the Family*, 54(2), 387-398. <https://doi.org/10.2307/353056>
35. Žažar, K. (2008). Modernost i klasična sociologija: Ambivalentnost klasične sociološke teorije. *Revija za sociologiju*, 39(3). <https://hrcak.srce.hr/31618>

PRILOZI

Popis tabela

<i>Tabela 1: Korelaciona analiza: Uticaj tradicionalnih uloga žena na njihov položaj u bosanskohercegovačkoj porodici</i>	34
<i>Tabela 2: Korelaciona analiza: Uticaj modernizma na tradicionalne obrasce ponašanja žena u bosanskohercegovačkoj porodici</i>	39
<i>Tabela 3: Korelaciona analiza: Uticaj društvenih očekivanja i osobnih ambicija na identitet i unutarne konflikte žena</i>	44

Popis grafikona

<i>Grafikon 1: Dobne karakteristike ispitanica</i>	30
<i>Grafikon 2: Obrazovne karakteristike ispitanica</i>	31
<i>Grafikon 3: Porodični status u odnosu na mjesto stanovanja</i>	32
<i>Grafikon 4: Status veze ispitanica</i>	33
<i>Grafikon 5: Promjene u vezi s položajem žena u porodici</i>	37
<i>Grafikon 6: : Razlike u ulogama i očekivanjima između starije i mlađe generacije</i>	42

Instrument za provedbu istraživanja

Godine:

- 18-25
- 26-35
- 36-50
- 50-65
- 65+
- Ne želim odgovoriti

Stepen obrazovanja:

- bez formalnog obrazovanja
- završena osnovna škola
- završena srednja škola
- završen diplomski studij
- završen magisterij/ master studij
- završen doktorski studij
- ne želim odgovoriti na ovo pitanje

Živim u:

- gradu
- selu
- ne želim odgovoriti na pitanje

S kim trenutno živite:

- živim sama
- živim sa partnerom
- živim sa partnerom i djecom

- živim sa roditeljima
- živim sa roditeljima i braćom/sestrama
- živim sa jednim roditeljem i braćom/sestrama
- živim sa roditeljima i nanom i dedom ili rođacima
- živim s prijateljima
- ostalo
- ne želim odgovoriti na ovo pitanje

Status veze:

- sama
- u vezi
- u vanbračnoj zajednici
- u braku
- udovica
- razvedena
- drugo
- ne želim odgovoriti na ovo pitanje

II ŽENE U BOSANSKOHERCEGOVAČKOJ PORODICI

1. Koja je Vaša prva asocijacija na pojam "uloga žene u porodici"?

- Brak
- Obavljanje kućanskih poslova
- (ne)
- Ostvarivanje u ulozi majke
- Vaspitavanje djece i , briga o djeci, emocionalna podrška
- Briga o drugim članovima porodice
- Dijeljenje odgovornosti sa supružnikom
- (ne)mogućnost upravljanja porodičnim budžetom
- (ne)uskraćenost žene na donošenje vlastitih odluka o njenom životu
- Ne znam
- Ne želim odgovoriti

2. U kojoj mjeri je pristup obrazovanju uticao na mogućnosti žena u bosanskohercegovačkim porodicama?

- Značajno
- Umjereno
- Malo
- Nimalo
- Ne znam
- Nemam mišljenje

3. Na koji način ekonomski faktori utiču na položaja žena u bosanskohercegovačkim porodicama? (Moguće odabrati više ponuđenih odgovora)

- Ekonomsku nezavisnost žena
- Povećanje samopouzdanja i samopoštovanja
- Povećanje društvenog priznanja i statusa
- Smanjenje nasilja u porodici
- Povećanje dostupnosti različitih načina sufinansiranja (odobravanje kredita)
- Ravnotežu moći u porodici
- Lični i profesionalni razvoj
- Povećanje učešća u donošenju odluka
- Pristup obrazovanju i stručnom usavršavanju
- Povećanje kvaliteta života
- Podsticanje poduzetništva
- Drugo
- Ne znam
- Ne želim odgovoriti

4. Koji vanjski faktori po vašem mišljenju imaju najznačajniji uticaj na položaj žena u bosanskohercegovačkim porodicama? (Moguće je odabrati više ponuđenih odgovora)

- Ekonomski faktori
- Socijalni faktori
- Pravni faktori
- Politički faktori
- Ne znam
- Ne želim odgovoriti

III RAD I KARIJERA

5. Da li radite izvan kuće?
- Da, puno radno vreme
 - Da, skraćeno radno vreme
 - Ne
 - Ne znam
 - Ne želim odgovoriti na pitanje
6. Ako radite, koliko Vaša zarada doprinosi porodičnom budžetu?
- Glavni doprinos
 - Značajan doprinos
 - Manji doprinos
 - Nema značajnog doprinosa
 - Ne znam
 - Ne želim odgovoriti na pitanje
7. Da li smatrate da žena treba da se odrekne karijere zbog porodičnih obaveza?
- Da
 - Ne
 - Zavisi od situacije
 - Ne znam
 - Ne želim odgovoriti na pitanje

8. Na koji način obrazovanje žene utiče na rodne uloge u porodici?

- Promoviše svijest o ravnopravnosti
- Razvija samopouzdanje
- Otvara pristup većem broju mogućnosti
- Omogućava ženi ekonomsku neovisnost
- Ne znam
- Ne želim odgovoriti

IV PORODIČNE ULOGE I ODGOVORNOSTI

9. Koje su glavne odgovornosti žene u vašoj porodici? (možete označiti više odgovora)

- Briga o djeci
- Kućni poslovi
- Financijska podrška porodici
- Briga o starijim članovima porodice
- Donošenje važnih porodičnih odluka
- drugo
- Ne znam
- Ne želim odgovoriti na pitanje

10. Koliko često učestvujete u donošenju važnih porodičnih odluka?

- Uvijek
- Često
- Ponekad
- Rijetko
- Nikada
- Ne znam

- Ne želim odgovoriti na pitanje
11. Da li smatrate da je uloga žene u vašoj porodici ravnopravna sa ulogom muškarca?
- Da
 - Ne
 - Djelimično
 - Ne znam
 - Ne želim odgovoriti na pitanje
12. Koje aktivnosti se smatraju ženskim u vašoj porodici? (možete označiti više odgovora)
- Kuhanje
 - Čišćenje
 - Briga o djeci
 - Pranje veša
 - Kupovina namirnica
 - Drugo
 - Ne znam
 - Ne želim odgovoriti na pitanje

V UTJECAJ DRUŠTVENIH TRANSFORMACIJA NA POLOŽAJ ŽENE U DRUŠTVU I PORODICI

13. Da li doživljavate sukob između tradicionalnih očekivanja i svojih ličnih ambicija?

- Da
- Ne
- Ne znam
- Ne želim odgovoriti

14. Da li su moderni utjecaji promijenili položaj žena u bosanskohercegovačkim porodicama?

- Da
- Ne
- Ne znam
- Ne želim odgovoriti

15. Koje razlike primjećujete u ulogama i očekivanjima žena između starije i mlađe generacije u bosanskohercegovačkim porodicama?

- Različita svijest o mentalnom zdravlju
- Različiti stavovi o religiji i tradiciji
- Različiti stavovi o braku i porodici
- Različite perspektive o socijalnim pitanjima
- Različito poimanje porodičnih obaveza
- Rodna ravnopravnost
- Društveni angažman žene
- Različiti stavovi o izgradnji karijere
- Drugo

- Ne znam
- Ne želim odgovoriti

16. Koji su ključni faktori promjene u stavovima društva prema položaju žena u bosanskohercegovačkoj porodici?

- Feministički pokret
- Društvene promjene
- Obrazovanje
- Ekonomske promjene
- Zakonske promjene
- Tehnološki napredak
- Urbanizacija
- Inicijative za organizovanjem kulturnih događaja
- Zdravstveni programi
- Ne znam
- Ne želim odgovoriti

17. Koji od navedenih faktora po vašem mišljenju ima najveći utjecaj na promjenu percepcije društva o položaju žena u porodici?

- Politika
- Mediji
- Obrazovni sistem
- Religija
- Porodica
- Radno mjesto
- Sve od navedenog
- Ništa od navedenog

- Nešto drugo, šta _____
- Ne znam
- Ne želim odgovoriti

VI ŽIVOT ŽENE U PORODIČNOM I PARTNERSKOM ODNOSU

18. Da li diskutujete sa partnerom o važnim porodičnim odlukama?

- Da
- Ne
- Ne znam
- Ne želim odgovoriti

19. Da li se osjećate ravnopravno u vašem partnerskom odnosu kada je riječ o donošenju odluka?

- Da
- Ne
- Ne znam
- Ne želim odgovoriti

20. Da li smatrate da su tradicionalne uloge u braku još uvijek prisutne u vašem odnosu?

- Da
- Ne
- Ne znam
- Ne želim odgovoriti

21. Da li osjećate da imate podršku svog supruga u ostvarivanju vaših ličnih ciljeva?
- Da
 - Ne
 - Ne znam
 - Ne želim odgovoriti
22. Da li smatrate da je vaša uloga u odgoju djece više naglašena nego partnerova?
- Da
 - Ne
 - Ne znam
 - Ne želim odgovoriti
23. Na koji način učestvujete u donošenju odluka vezanih za obrazovanje i zdravlje vaše djece?
- Dajem prijedloge
 - Samostalno donosim odluke
 - Donosim odluke zajedno sa supružnikom
 - Ne donosim odluke, odluke donosi supružnik
24. Da li po vašem mišljenju i muškarci i žene trebaju isto učestvovati u brzi o domaćinstvu i obavljanju kućanskih poslova?
- Da
 - Ne
 - Ne znam
 - Ne želim odgovoriti

VII ULOGA ŽENE U BRAKU

25. Koliko su vaše stavove o braku i ulozi žene oblikovali vaši roditelji?

- Veoma mnogo
- Mnogo
- Djelomično
- Malo
- Nimalo
- Ne znam
- Ne želim odgovoriti na pitanje

26. Da li mislite da žene treba da imaju jednaku ulogu kao muškarci u braku?

- Da
- Ne
- Zavisi od situacije
- Ne znam
- Ne želim odgovoriti na pitanje

27. Da li ste zadovoljne položajem i ulogom u bračnom odnosu?

- Veoma zadovoljna
- Zadovoljna
- Djelimično
- Malo

- Nimalo
- Ne znam
- Ne želim odgovoriti na pitanje

VI ISKUSTVA I IZAZOVI

28. Da li osjećate društveni pritisak da se prilagodite rodnim ulogama?

- Da, osjećam veliki pritisak
- Niti osjećam niti ne osjećam pritisak
- Ne, ne osjećam pritisak
- Ne znam
- Ne želim odgovoriti

29. Ako da, kako ste se nosili sa tim pritiskom?

30. Koje promjene biste voljeli da vidite u vezi sa položajem žena u porodici?

31. Da li ste ikada doživjele neku vrstu diskriminacije na osnovu spola? Ako da, navedite primjer.

- Da, jesam: _____
- Ne
- Ne znam
- Ne želim odgovoriti

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
CIKLUS STUDIJA: II ciklus

U skladu sa članom 54., Stav (4) b, Pravila studiranja za I, II ciklus studija, integrisani, stručni i specijalistički studij na Univerzitetu u Sarajevu.

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADA

Student/studentica: Adna Šečić

Naslov završnog rada: Položaj žena u bosanskohercegovačkoj porodici: između tradicije i modernizma

Broj stranica: 64

Potvrđujem:

- a) da sam pročitao/pročitala odredbe koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i Pravilima studiranja za I, II ciklus studija, integrirani, stručni i specijalistički studij Univerziteta u Sarajevu, kao i upute o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- b) da sam svjestan/na univerzitetskih i fakultetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- c) da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- d) da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- e) da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od propisanih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- f) da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora.

Mjesto i datum:
Sarajevo, 25/09/2024.

Potpis studenta/studentice:
